

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za arheologiju

Ivana Lučića 3

Ante Vrljac

Obrada keramičke građe sa zaštitnog iskopavanja lokaliteta Danilo Bitinj iz 1992. godine

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Tihomila Težak-Gregl

Zagreb, 2017.

Sadržaj

Uvod.....	5
1. Povijest istraživanja	7
2. Geografski položaj lokaliteta	11
3. Nepokretni nalazi	13
3.1. Naselja i nastambe.....	14
4. Pokretni nalazi	17
4.1. Analiza keramičkog materijala s lokaliteta Danilo Bitinj	17
4.1.1. Obična (gruba) keramika	20
4.1.1.1. Oblici.....	23
4.1.1.2. Morfološke karakteristike	24
4.1.1.3. Ornametika.....	26
4.1.2. Fina slikana keramika	30
4.1.2.1. Atmosfera pečenja	31
4.1.2.2. Oblici.....	32
4.1.2.3. Morfološke karakteristike	33
4.1.2.4. Ornametika.....	34
4.1.3. Mineraloško-petrografska analiza danilske keramike	34
4.1.4. Zoomorfne posude na četiri noge	37
4.1.5. Antropomorfna plastika	39

Zaključak.....	40
Literatura.....	43
Prilozi	50
Table	50

Zahvala

Ovim putem želio bih izraziti zahvalnost Emilu Podrugu i Marku Mendušiću iz Muzeja grada Šibenika na ustupljenom materijalu na temelju kojeg je ovaj rad izrađen, nadalje zahvaljujem mentorici prof. dr. sc. Tihomili Težak-Gregl na svim savjetima i prijedlozima upućenima prilikom pisanja ovog rada, doc. dr. sc. Ini Miloglav na vremenu ustupljenom za objašnjenje tehnološke i računalne obrade keramičkog materijala, doc. dr. sc. Marcelu Buriću na ustupljenom prostoru na polici u odsječkom depou na kojoj je materijal bio pohranjen prilikom obrade, kao i dokumentaristici Martini Rončević na izradi crteža i tabli bez kojih ovaj rad ne bi bio potpun. Naposljetku zahvaljujem obitelji, rodbini i prijateljima na učestalom zanimanju, manje za tematiku, više za završetak ovog rada.

Uvod

Tema ovog diplomskog rada odnosi se na analizu keramičkog materijala sa zaštitnog iskopavanja lokaliteta Danilo Bitinji iz 1992. godine koje je provedeno pod vodstvom Marka Mengušića, tadašnjeg kustosa muzeja grada Šibenika. Prije objašnjenja same analize i obrade materijala spomenut će se ukratko sama povijest istraživanja, kako položaja Bitinji s danilskom kulturom, tako i ostalih brojnih položaja u neposrednoj okolini koji nam svjedoče o kontinuiranoj naseljenosti danilskog polja od neolitika do današnjih dana. Nakon toga bit će riječi ponešto o geografskom i strateškom položaju lokaliteta koji je s jedne strane izvor plodne zemlje, dok je s druge dovoljno blizu morskoj obali s kojom je također zabilježena intenzivna komunikacija. U idućem poglavlju općenito će biti spomenuta nepokretna građa (naselje i kuće), nakon čega slijedi glavno poglavlje gdje će biti predstavljena metodologija na temelju koje se radila analiza kao i njezini rezultati.

Cilj pisanja ovoga rada bila je obrada neobrađenog i neobjavljenog keramičkog materijala, u svrhu dobivanja nešto jasnije i konkretnije slike vezane uz keramičku proizvodnju obične i fine slikane keramike kao i ostalih keramičkih izrađevina, poput antropomorfnih figurica što nam je od iznimne važnosti jer je antropomorfna plastika, iako se pojavljuje, i dalje relativno rijetka u kontekstu danilske kulture. Velika fragmentiranost keramičkog materijala onemogućila je dobivanje detaljnijih podataka tj. izdvajanja tipova i podtipova posuda, ali su ipak određeni podatci uspješno izvučeni i obrađeni bez obzira na vrlo mali uzorak i broj u kojemu se javljaju. Statistička analiza prikupljenih podataka izrađena je u programu *SPSS*. Kako je ovdje ipak riječ o diplomskom radu, nekakve dublje i detaljnije analize nisu bile moguće iako bi ih u 21. stoljeću svakako one trebale pratiti, pa su umjesto njih korišteni nedavno dobiveni rezultati analiza keramike danilske kulture. Prilikom obrade materijala promatrani su razni kvalitativni i kvantitativni parametri, kao npr. morfološki parametri (rub, ručka, držak, dno) načini ukrašavanja, metode ukrašavanja, alati potrebni za ukrašavanje i sl. Keramička građa podijeljena je u dvije glavne skupine, grubu (običnu) keramiku i finu slikanu keramiku. Uz materijal prikupljen iz dviju sondi (S1, S2) u analitičko-statističku obradu ušao je i materijal prikupljen izvan konteksta koji se obrađivao zasebno od materijala iz sondi. Također treba napomenuti da se sva dostupna dokumentacija vezana uz ovaj materijal zagubila, što je također na

neki način otežalo analizu. Svi analizirani podatci popraćeni su tablicama i grafovima radi bolje preglednosti.

1. Povijest istraživanja

Danilo je prvi put prepoznato kao potencijalni arheološki lokalitet već u drugoj polovici 17. stoljeća kada je hrvatski povjesničar Ivan Lučić objavio prvih nekoliko natpisa iz Ridera (Brajković, Krnčević, Podrug 2013, 13). Zahvaljujući kolekcionarskom radu Theodora Mommsena na CIL-u (*Corpus Inscriptionum Latinarum*) sam lokalitet postaje poznat polovicom 19. stoljeća kada su otkriveni mnogobrojni epigrafski nalazi (Mommsen 1873, 364). Izvještaje o brojnim rimskim spomenicima koje su mještani sekundarno iskoristili ugrađivši ih u kuće, staje i bunarske vijence pisao je i mjesni župnik fra Stjepan Zlatović (Zlatović 1884, 69-70). S vremenom se sve sigurnije moglo doći do zaključka kako bi se ispod današnjeg naselja moglo naići na ostatke rimskog naselja što je kasnije i potvrdila pronađena ara Kvinta Rutilija Ticijana i Kvinta Rutilija Prokula koja je spominjala *municipium Riditarum* (Zlatović 1870, 154; Rendić-Miočević 1989, 849). Razlogom za početak sustavnih arheoloških istraživanja 1951. godine, pod vodstvom Frane Dujmovića i Duje Rendića-Miočevića, na području Danila bili su ostatci srednjovjekovnih i antičkih grobova i arhitekture nađeni na lokalitetima Luguše i Stari šematorij 1949. godine prilikom izgradnje Zagorskog vodovoda (Faber, Zaninović 1963, 103; Korošec 1958, 10). Pedesete i početak šezdesetih godina dvadesetog stoljeća zabilježene su u povijesti Danila kao godine brojnih arheoloških istraživanja na tom području gdje su arheološke sonde otvorene na nekoliko pozicija (južno od Šematorija, njiva Mate Raka, Veruše-Gomilice, Skladi, kod mrtvačnice, Novo groblje, okolica potoka Dabra) (Faber, Zaninović 1963, 103; Brajković, Krnčević, Podrug 2013, 15). Godine 1951. slučajno je otkriveno i starohrvatsko groblje na položaju Luguše, koje se na osnovi nalaza datira u vrijeme 9. i 10. stoljeća (Brajković, Krnčević, Podrug 2013, 16). U rujnu iste godine, na temelju dojave mještana, Duje Rendić-Miočević otvara manju sondu na njivi Ive Belamarića kod bunara Bitinja, te na osnovi nalaza koji dotad nisu imali analogija u čitavoj regiji, zaključuje da se radi o neolitičkom lokalitetu (Korošec 1958, 10). Nedugo zatim, Nikola Bedrica prilikom oranja njive plugom zapinje za prvi primjerak tzv. ritona, jednog od najintragantnijih neolitičkih predmeta na ovome području (Dujmović 1952, 74). Već u ljeto iduće godine započinju istraživanja neolitičkog lokaliteta na Bitinju pod vodstvom Josipa Korošca, tadašnjeg profesora u Arheološkom seminaru Filozofskog fakulteta u Ljubljani (Brajković, Krnčević, Podrug 2013, 19). Korošec je u dvije kampanje (1953. i 1955. godine) otvorio tri velike sonde ukupne površine 2400 m² s istočne strane seoskog puta koji vodi prema selu Kraljice, te je u pokušaju određivanja granica naselja otvorio dodatne 32 manje sonde na

mjestima gdje je bilo površinskih nalaza (Korošec 1958, 11). Od pokretnih nalaza najveća količina pripadala je nalazima keramike, oruđa od životinjskih kostiju, lomljenog i glačanog kamena, dok je od nepokretnih nalaza definiran vrlo velik broj jama (Korošec 1958, 137-138). Na temelju oblika i ornamentike keramičkih posuda Korošec zaključuje kako se radi o samostalnoj, dotad nepoznatoj srednjeneolitičkoj kulturnoj grupi koju naziva, prema eponimnom lokalitetu, *danilska kultura* (Korošec 1952, 113). Izdvajanje nove kulturne grupe na ovom području predstavljalo je velik napredak u proučavanju neolitika Dalmacije koji je tih, 1950-ih godina, bio ograničen na nekoliko špilja na otoku Hvaru (Novak 2004, 28). Nakon prvih iskopavanja Danila Bitinja sa istraživanjima se započelo i na drugim neolitičkim lokalitetima (Smilčić, Lisičići, Crvena stijena, Škarin samograd, Zelena pećina) što je također doprinijelo stvaranju jasnije slike neolitika na području istočne jadranske obale (Brajković, Krnčević, Podrug 2013, 19). Prilikom svojih iskopavanja Danila Bitinja, Korošec je obilazio i druge položaje u Danilu, te je prilikom kampanje 1955. godine istražio i obližnju špilju Stražbenicu na južnoj strani Danilskog polja (Korošec 1957, 49). Iskopavanje u Stražbenici nije donijelo neolitičke nalaze, ali nam je izrazito zanimljiva zbog arhitektonskih elemenata koji su u njoj pronađeni. Radi se o niskim zidovima od kojih neki prate zidove špilje dok su neki položeni poprečno na smjer pružanja špilje. Korošec je preuređenje Stražbenice datirao u rimsko vrijeme, kada je špilja možda služila kao svetište boga Mitre ili nekog drugog antičkog podzemnog božanstva (Korošec 1957, 54-56). Osim Stražbenice, Korošec je istraživao i danilsku Gradinu – visinsko utvrđeno naselje na istočnoj strani polja, koju je na temelju keramičke građe pripisao domaćoj ilirskoj populaciji i datirao u posljednjih nekoliko stoljeća prije Krista (Korošec 1959, 216-225). Kasnije, sustavna iskopavanja Gradine rađena su pod vodstvom Vladimira Mirosavljevića koji je definirao bedeme i položaj naseobinskog prostora. Keramički i drugi nalazi pokazali su da je ovaj položaj naselja delmatskog plemena Ridita, osim u željeznom dobu, zbog svog izvanrednog položaja korišten i kroz razdoblje antike i srednjega vijeka (Rendić-Miočević 1989, 846). Na položaju Stari šematorij otkriveni su ostatci kompleksa rimske vile iz kraja 1./2. stoljeće, koja je u kasnijim periodima doživjela značajne preinake, a već je u antici u njezinom sjevernom dijelu podignut termalni kompleks (Rendić-Miočević 1989, 850). U kasnoj antici ovdje je sagrađen manji skaralni objekt čijom je adaptacijom nastala srednjovjekovna crkva, a na ovom su položaju otkrivena i istražena 403 groba do razine antičke arhitekture od kojih je tridesetak bilo kasnoantičkih (Pedišić 2004, 122). Marija Šmalcelj i Zlatko Gunjača

1970-ih godina istražuju manje starohrvatsko groblje koje se na osnovi nalaza datiralo od 9. do 11. stoljeća (Brajković, Krnčević, Podrug 2013, 26).

Slika 1: Iskopavanja u Danilu Bitinju 1992.g. (arhiva Muzeja grada Šibenika)

Kao jedan od položaja u Danilu ističe se i, nažalost devastirani, tumul na brdu Ivankovači, koji je na osnovi nalaza (brončana sjekira i bodež te kamena sjekira s rupom za nasad) datiran u rano brončano doba (Govedarica 1989, 168-169). Početkom 1992. godine, na Danilu Bitinju provedeno je zaštitno istraživanje povodom rekonstrukcije ceste koja kroz polje vodi prema Kraljicama. Bilo je to prvo sondiranje eponimnog nalazišta danilske kulture nakon Korošćevog istraživanja 1955. godine. Pod vodstvom Marka Mendošića, na parceli nasuprot bunaru otvorene su dvije sonde ukupnih dimenzija 60 m² od čije će se analize keramičkog materijala ovaj diplomski rad i sastojati. Osim pokretnog materijala, o kojem će riječ biti kasnije u radu, bitno je naglasiti da su otkriveni ostatci poda kuće (prve dotad na Bitinju) koja je vjerojatno stradala u požaru (Mendošić 1993, 22). Zbog radova na rekonstrukciji spomenute ceste naišlo se i na dva prapovijesna humka na brdu Ulnovcu, na sjevernoj strani polja. Humci su bili samo površinski devastirani te su se na njima provela zaštitna istraživanja koja je 1993., 1997. i 1999. godine vodio Marko Mendošić (Mendošić 2000, 35). U humcima nisu zatečeni ostatci pokojnika, već velike količine lončarije s ukrasnim karakteristikama razvijenog bakrenog doba. Ulnovac je još uvijek jedino poznato nalazište iz razdoblja eneolitika na području Danila (Mendošić 2000, 36). Osim arheoloških istraživanja, u Danilu se provode i sustavni sanacijsko-konzervatorski radovi na prostoru ranocarskog termalnog kompleksa Stari šematorij pod vodstvom Ivana Pedišića

(Pedišić 1999.-2000., 521). Prilikom gradnje grobnica na položaju Novo groblje 2002. godine slučajno je pronađen dio mramorne urne višeg rimskog časnika i žrtvenik posvećen bogu Silvanu (Pedišić, Zaninović 2007, 7). Tijekom ljeta 2003., 2004. i 2005. godine na lokalitetu Danilu Bitinju provedena su arheološka istraživanja međunarodnog tima pod vodstvom Andrewa Moorea, Marka Menđušića i Emila Podruga u okviru projekta „Early Farming in Dalmatia“ (Moore et. al 2007a, 25). Prve godine istraživanja provedeno je georadarsko snimanje terena, a u iduće dvije kampanje otvoreno je pet arheoloških sondi ukupne površine 165 m². Uz klasičan repertoar pokretnih nalaza tipičnih za danilsku kulturu, definirani su raznovrsni ostatci srednjoneolitičkog naselja: od jamskih i drugih ukopanih tvorevina preko ogradnih zidova i kamenih taraca do podova nadzemnih kuća (Moore, Menđušić 2004, 34). Zahvaljujući interdisciplinarnosti cijeloga projekta dobiveni su i vrijedni podaci o ishrani tadašnjih stanovnika Danila, kao i prvi radiokarbonski datumi kojima je naselje na Bitinju datirano u razdoblje 5300. – 4900. prije Krista (Moore et al. 2007a, 21). Na zemlji Nevena Spahije pronađeni su 2012. godine ostatci arhitekture s mnoštvom rimskih spolija, dok su istraživanja iz 2013. godine pod vodstvom Tonija Brajkovića donijela ostatke gospodarskog dijela rimske kuće s mnoštvom ulomaka keramičkih i staklenih posuda, rimskog novca te ostatak životinjskih kostiju i školjaka (Brajković, Krnčević, Podrug 2013, 35).

Ovaj poduži opis povijesti istraživanja Danila smatram potrebnim jer se upravo zahvaljujući sintezi brojnih većih i manjih kampanja u Danilu vidi pravi potencijal i veličanstvenost ovoga lokaliteta koji je zbog svoga iznimnog položaja, plodne zemlje, prisutnosti vode, dobrih prirodnih izvidnica, špilja i relativne blizine morske obale bio u središtu zanimanja i života zajednica od prapovijesnih razdoblja do danas.

2. Geografski položaj lokaliteta

Selo Danilo smješteno je 15-ak kilometara istočno od Šibenika, u pitoresknom Danilskom polju – tipičnoj krškoj udolini koju uokviruju vapnenački grebeni (Podrug 2013, 41). Sam rub danilske udoline s jugozapadne strane čini Crno brdo (252 m) dok ga sa suprotne, sjeverno-sjevernoistočne strane omeđuju viši vrhovi Krtolina (503 m) i Velike glave (542 m) (Magaš, Blaće 2010, 7). Samo polje dugačko je 8 km, najšire oko 1.5 km dok mu površina iznosi oko 5.5 km² (Podrug 2013, 41). Morfološki gledano, udoline polja koju čine dvije najmlađe serije geoloških naslaga odredile su važnost ovog prostora u povijesno-geografskom vrednovanju i razvoju (Magaš, Blaće 2010, 10). Riječ je pretežito o kompleksu vapnenca i lapora s glaukonitima i flišnim laporima srednjeg eocena uglavnom žute boje, mjestimično sive (cementni lapor) i kvartarnim aluvijalnim taložinama koje ga najvećim dijelom prekrivaju (Magaš, Blaće 2010, 10). Gospodarski najvrjedniji dio polja predstavljaju holocenske aluvijalne naslage, zastupljene pijescima, muljem, pretaloženim ilovačama i različitim proizvodima trošenja (Magaš, Blaće 2010, 11). Danilsko polje spada u regiju koju karakterizira tzv. mediteranska klima, s vrućim ljetima dok najveći dio padalina padne u hladnijim mjesecima godine. Tlo na samom lokalitetu u Danilu Bitinju karakterizira tipična smeđa zemlja različite dubine, slabe drenaže i čvrste strukture (Fadem et al. 2009, 181). U sklopu projekta „Early Farming in Dalmatia“ napravljena je pedološka analiza tla koja je uključivala i mjerenje minerala u tlu na temelju XRD analize (Fadem et al. 2009, 182). Rezultati analize pokazali su da je tlo najviše bogato kalcitom (90%) s primjesama kvarca i mineralnih glina. Visoka kiselost tla (pH 9.0-9.5) i niska provodljivost tla upućuju na slane uvjete koji inače uzrokuju nepolodnost tla. Zbog toga što tlo sadrži tako velik postotak kalcita i zato što se obrađivalo 7000 godina smatra se da je visok odnos kalcija i magnezija smanjio salinitet tla (Fadem et al. 2009, 183). Na uzorcima se analizirala i organska materija tla (SOM, *soil organic matter*), analiza stabilnih izotopa SOM-a $\delta^{13}\text{C}$ (23.5 - 24.4 ‰) ukazala je na dominaciju C₃ biljaka (Fadem et al. 2009, 183). Stabilnost $\delta^{13}\text{C}$ i dominacija C₃ biljaka govore nam o stabilnom, relativno hladnom i vlažnom okolišu danilskog polja (Fadem et al. 2009, 183). Novija georadarska istraživanja neolitičkog naselja kod Bitinja ukazala su na postojanje presušenog korita neolitičke rijeke širokog 8 – 10 m koja je taložila fini aluvijalni materijal (Magaš, Blaće 2010, 11). Na oblikovanje reljefa Danilskog polja utjecali su ponajviše derazijski (padinski) i akumulacijski procesi. Najznačajnije i dimenzijama najveće egzomorfološke pojave su drage poprečne na smjer pružanja osnovnih reljefnih oblika. Već su u rimsko doba neke drage

korištene za trasiranje cesta i to je njihovo obilježje vrednovano do danas (Magaš, Blaće 2010, 12). Treba spomenuti i kanjon Dabar, nazvan po istoimenom, posljednjih godina rijetko aktivnom, vodotoku koji kroz njega protječe. U prapovijesno doba vrlo je vjerojatno taj klanac bio važna trgovačka komunikacija prema Donjem polju i Morinjskom zaljevu, udaljenom 7.5 km zračne linije, jer je tako neolitičko danilsko stanovništvo na razmjerno lagan način moglo doći do pojedinih prehrambenih proizvoda (Filipčić, 1992, 42). Arheološka istraživanja potvrdila su povezanost s Morinjem analizom školjaka (Mendušić 2005, 208; Marguš, Mendušić, Moore 2005, 59). Iako speleološki objekti na ovom području nisu brojni, utvrđeno ih je nekoliko: jama Golubinka, špilja Stražbenica i špilja podno Umca (Magaš, Blaće 2010, 12). S južne strane polja, jedan iz smjera Danila Birnja (lokva Birašica) i jedan iz smjera Danila Gornjeg slijevaju se dva povremena vodotoka koja se za vrijeme obilnijih kiša spajaju u najnižoj točki polja (137 m) i tvore već spomenuti Dabar (Magaš, Blaće 2010, 13). Osim izvorišnih potoka Danilsko polje obiluje hidrološkim pojavama kao što su lokve i zdenci (bunari). S obzirom na iznimno dugačak kontinuitet naseljenosti može se zaključiti kako čovjek svojom aktivnošću nije u velikoj mjeri utjecao na reljefna obilježja šireg prostora Danilskog polja jer je kapacitet polja bio dovoljan da osigura dovoljnu količinu poljoprivrednih proizvoda za prehranu stanovnika i stoke u svim razdobljima (Magaš, Blaće 2010, 14).

3. Nepokretni nalazi

Prije obrade glavne teme ovoga rada potrebno je sam materijal staviti u malo širi kontekst danilske kulture pa će stoga u ovome poglavlju biti iznesene općenite crte danilske kulture s naglaskom na naselja na otvorenom kakvo je bilo i ono na Danilu Bitinju. Neću se detaljnije baviti svim lokalitetima danilske kulture, već ću kroz nekoliko njih (Smilčić, Pokrovnik, Danilo, Barice), koji su u najvećem opsegu istraživani pokušati dati neki opći pregled i sliku danilske kulture na osnovi kuća, jama, pokretnog materijala, poglavito keramičkog koji će detaljnije i sveobuhvatnije biti opisan i analiziran u daljnjim poglavljima.

Gotovo isto područje istočne jadranske obale koje je u razdoblju starijeg neolitika naseljavala impresso keramička kultura, u razdoblju srednjega neolitika zauzima danilska kultura. Najveća su dosad zapažena naselja u Smilčiću (30 – 40 000 m²), Islamu Grčkom, Bribiru (oko 30 000 m²) (Batović 1979, 525) dok se, nakon pregleda terena georadarom 2005. godine, smatra da je veličina naselja u Danilu iznosila više od 90 000 m² što ga čini jednim od većih neolitičkih naselja na ovim prostorima (Moore et. al 2007a, 17).

Slika 2: Položaj Danila Bitinja (Podrug 2013, 45).

Zato se može smatrati da su to najrazvijenija naselja, najpogodniji položaji i vodeća nalazišta ove kulturne skupine (Batović 1979, 525). Uz Danilo, novije podatke o nalazištima na otvorenom

danilske kulture možemo crpiti iz podataka relativno nedavno istraživanih lokaliteta Barice kod Benkovca (Marijanović 2012, 1) i Pokrovnika (Brusić 2008, 11). Smatra se kako je naselja na otvorenom bilo mnogo više od špiljskih lokaliteta . U prilog tome govore i tadašnji napredniji način života i proizvodnje dok je jedini problem kod njih taj što ih je puno teže otkriti nego ona u špiljama. Istraživanjem oba tipa naselja pokazalo se kako su glavna naselja uvijek na otvorenom kao i činjenica da su puno bogatija nalazima od onih u špiljama (Batović 1979, 525). Naselja na otvorenom prostoru dijele se na jednofazna, koja su dosta rijetka, kao npr. u Danilu, i na višefazna, u kojima su obično zastupljene sve tri neolitičke faze (impresso, danilska i hvarska) ili pojedini stupnjevi. Prema tome, naselja ove faze redovno su smještena na položaju ili pokraj naselja starijega neolitika (Barice, Pokrovnik), a ponekad na novom položaju, odnosno redovno se nalaze na položaju naselja iz ostalih neolitičkih faza (Batović 1979, 526).

3.1. Naselja i nastambe

Naselja na otvorenom najčešće se nalaze uz ležišta gline ili pjeskulje, ili uz obradivo plodno zemljište, usred polja, u blizini ili pored izvora vode, dakle, u dolinama i ponekad uz morsku obalu, dijelom radi ribarstva (Vrsi, Privlaka) (Batović 1979, 526). Nekad su uz izvore vode (Smilčić), na spoju dvaju potoka (Bribir) ili uz obalu potoka (Stolac, Žablje) ili u blizini potoka (Vrsi, Danilo, Islam Grčki, Piramatovci) (Batović 1979, 526). U Smilčiću je naselje imalo približno polukružan ili potkovast oblik jer je smješteno oko izvora potoka. U Danilu kulturne naslage ocrtavaju približno elipsast tlocrt kao i one u Bribiru (Batović 1979, 526). Prilikom iskopavanja Bitinja naišlo se na velik broj jama i jaraka ukopanih u zdravicu (Korošec 1958, 18-21, pril. II-VI). Jarke se zbog toga što su se nalazili uz rubove kulturnih taložina tumačilo kao obrambene jarke koji su omeđivali naselje (Podrug 2013, 195). Velik broj pronađenih jama Korošec je različito tumačio, sve one koje su bile pravilnijeg oblika tumačio je kao spremišta hrane, dok je za one nepravilnih oblika tvrdio da su nastale kao posljedica vađenja gline (Korošec 1958, 23). Na temelju njihovih dimenzija i oblika, kao i zbog nedostatka drugih elemenata poput rupa za stupove ili greda ne tumači ih mjestima za stanovanje (Korošec 1958, 19). Unatoč tome što u Korošćevim kampanjama nisu pronađeni ostatci kuća, on ih uspješno uspjeva detektirati na temelju drugih indikativnih elemenata poput ulomaka kućnog lijepa, a na temelju detaljnog pregleda lijepa zaključuje da su kuće najvjerojatnije stradale u požaru jer su na

ulomcima lijepa jasno vidljivi tragovi gorenja (Korošec 1958, 17). Osim tragova gorenja vidljivih na lijepu iz njega je uspio iščitati i način gradnje danilskih kuća jer unutrašnja strana lijepa jasno pokazuje tragove tipične neolitičke gradnje: prostor između vertikalnih greda ispunjen pretpletom od pruća premazan debelim slojem gline pomiješane s pljevom (Korošec 1958, 17). Svi komadi lijepa na vanjskoj su strani posve vodoravni, dok su na unutarnjoj vidljivi ostatci pruća, na osnovi čega zaključuje da su tlocrti kuća bili pravokutni, a ne okrugli ili ovalni (Korošec 1958, 17). Prilikom istraživačkih kampanja provedenih 2004. i 2005. godine na Bitinju naišlo se na ostatke većih i manjih nadzemnih objekata. Riječ je o većim i manjim, pravokutnim i nepravilnim nakupinama kompaktno složenog kamenja i drugim pokazateljima intenzivnog korištenja naseobinskog prostora (vatrištima, nakupinama kućnoga lijepa, velikoj količini pokretnih nalaza, uključujući i dva dječja ukopa (Moore et al. 2007a, 17). U nekim segmentima naselja blatnjavu površinu u kišnom dijelu godine trebalo je stabilizirati što je i vidljivo na temelju kompaktnog taraca u sondi B (Podrug 2012, 199). Na nepravilno kružnu poluzemunicu naišao je Marko Menđušić prilikom istraživanja 1992. godine, s podom od nabijene gline koji je bio prekriven slojem gara na kojem su nađeni ostaci kućnoga lijepa s ostacima granja te se na osnovi toga zaključilo kako je kuća stradala u požaru (Menđušić 1998, 49). U neposrednoj blizini, u sondi E iz 2005. godine otkriveni su ostatci jednoga pravokutnoga nadzemnog i dvaju kružnih objekata (Moore et. al. 2007a, 18). Samo je jedan rub podnice sačuvan u čitavoj dužini (oko 4 m), dok su uz rubove podnice definirane plitke rupe od kolaca u dva paralelna niza, razmaknuta dvadesetak centimentara (Podrug 2012, 200). Raznolikost navedenih otkrivenih objekata upućuje na njihove različite funkcije: kuće, radni prostori, staje i sl. (Podrug 2012, 201). U Pokrovniku velika količina srednjoneolitičkih nalaza javlja se već u humusu, po čemu se može zaključiti da je gornji dio danilskih kulturnih slojeva prilično poremećen dugotrajnom poljodjeljskom obradom i erozijom terena, stoga ne čudi da su objekti danilske kulture na tom nalazištu sačuvani tek u tragovima (Podrug 2012, 202). Na lokalitetu Barice kod Benkovca moguće je posve jasno definirati nekoliko sukcesivnih stambenih horizonata koji se međusobno razlikuju ponajprije veličinom i oblicima objekata, a potom rasporedom i međusobnim prostornim odnosima, te tehničkim finesama primijenjenim u njihovoj izgradnji (Marijanović 2012, 8). Od skromnijih objekata (manje pravokutne kolibe) (Marijanović 2012, 9) iz prvih faza naselja, do složenijih objekata građenih, gotovo zbog

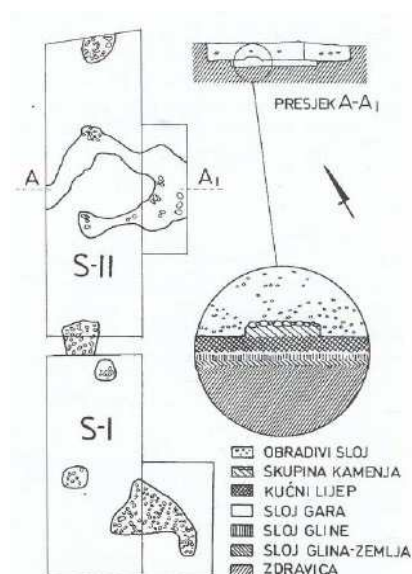
posvemašnjeg nedostatka kućnog lijepa, vjerojatno od vodoravno složenih oblica spojenih u kutovima na preklap iz kasnijih faza naselja (Marijanović 2012, 16).

4. Pokretni nalazi

Kao i u slučajevima svake druge neolitičke kulture, broj pokretnih nalaza uvijek premašuje onaj nepokretnih, a u tome broju najviše prednjače nalazi keramičkih ulomaka različitih posuda ili drugih izrađevina od gline (posude posebne namjene, tzv. *ritoni*, figurice i sl.), dok se u nešto manjem broju javljaju predmeti od kostiju i rogova kao i kamene izrađevine. Kao što će se u daljnjem tekstu pokazati, svakodnevna danilska keramika osim svoje primarne, uporabne vrijednosti imala je i onu estetsku, sudeći prema brojnim ukrasima izvedenima na običnoj svakodnevnoj keramici. Osim nje se izrađivala/uvozila i tzv. fina slikana keramika koja je u to doba bila novitet koji se prema svojoj mikroskopskoj strukturi, boji, ali i prema načinu tretiranja i ukrašavanja posuda u potpunosti razlikovala od obične keramike.

4.1. Analiza keramičkog materijala s lokaliteta Danilo Bitinj

Keramički materijal koji se obrađuje u ovom diplomskom radu potječe s arheoloških istraživanja koja su se odvijala kroz nekoliko mjeseci 1992. godine na lokalitetu Danilo Bitinj. Kako je već nekoliko puta navedeno, uz keramički materijal javljaju se i ostali tipični nalazi poput kamenih izrađevina i ulomaka životinjskih kostiju kao i izrađevina od njih o kojima u ovom radu neće biti posebnog govora već će se cijela analiza odnositi isključivo na keramičke nalaze danilske kulture s istoimenog lokaliteta. Podatci potrebni za izradu klasifikacije keramičkog materijala s lokaliteta Danilo Bitinj dobiveni su na temelju prikupljanja kvalitativnih i kvantitativnih podataka iz cjelokupnog uzorka te su obrađeni uz pomoć deskriptivne statistike u *SPSS* programu (*Statistical Package for the Social Sciences*). Tijekom obrade materijala prikupljena je veća količina

Slika 3: Položaj sonde (Mendušić 1993, 26).

podataka koji su razvrstani u nekoliko kategorija. S obzirom na morfološke karakteristike keramičkih ulomaka izdvojene kategorije uključivale su vrstu ruba, dna, ručke i drške; metrički podaci dobiveni su mjerenjem polumjera ruba, dna i debljine stijenke; kod ukrašavanja posebna pozornost posvećena je motivima, tehnikama i smještaju ukrasa na posudama dok su tehnološki podaci dobiveni na temelju određivanja vanjske i unutarnje boje stijenke ulomka, kao i boje presjeka na temelju koje je izveden zaključak o atmosferi pečenja, kao i tretiranje vanjske i unutarnje površine posude. Istraživane su dvije sonde (Slika 2), svaka dimenzija 7 x 3 metra, koje su naknadno na pojedinim dijelovima proširivane, pa je ukupna istražena površina 60-ak m² (Mendušić 1993, 22). Kulturni sloj je relativno tanak, zdravica se pojavila već na 70-80 cm dubine. Ukoliko se izuzme tridesetak centimetara prvog, obrađivanog sloja, intaktni pojas je samo pedesetak centimetara debeo (Mendušić 1993, 22). Također treba naglasiti da je dokumentacija vezana uz ovo istraživanje dosta oskudna, odnosno, jedina dostupna dokumentacija prilikom obrade materijala bio je dnevnik iskopavanja. Sam način iskopavanja provodio se prema, za to vrijeme uobičajenim korištenjem arbitrarnih slojeva umjesto stratigrafskih jedinica. Osim podataka dobivenih na temelju materijala iz sonde, u obzir je ušao i materijal prikupljen izvan konteksta koji se obrađivao zasebno od materijala iskopanog u sondama. Ukupno je pronađeno i obrađeno 1809 keramičkih ulomaka iz obje sonde gdje na S-I i

njezina proširenja otpada 56% keramičkih ulomaka dok je u S-2 pronađeno 44% ukupno obrađenih keramičkih ulomaka (Tablica 1).

SONDA	Broj ulomaka	Postotak (%)
1	874	48.3
1/1A	8	0.4
1A	132	7.3
2	459	25.4
2A	186	10.3
2B	96	5.3
S1/S2	54	3.0
Ukupno	1809	100.0

Tablica 1: Broj ulomaka po sondama i njezinim proširenjima

Ukupan broj ulomaka prikupljenih izvan konteksta (u daljnjem tekstu VK) i prilikom proširenja ceste iznosi 709 te će se obrađivati odvojeno od uzoraka iz sonde (Tablica 2).

Izvan konteksta	Broj ulomaka	Postotak (%)
Bez stratigrafskih podataka	647	91.30
Proširenje ceste	45	6.30
x	17	2.40
UKUPNO	709	100.0

Tablica 2: Broj ulomaka prikupljenih izvan konteksta

U materijalu iz sonde, kao i u materijalu prikupljenom izvan konteksta najveći broj (~84%) keramičkih ulomaka pripada skupini tipološko neodredivih ulomaka, dok skupinu dijagnostičkih

	Ukupan broj obrađenih ulomaka	Tipološki neodredivi ulomci	Dijagnostički ulomci	Ulomci kojima se mogao odrediti oblik
Danilo Bitinjski	1809	1517	292	11
%	100,00%	83,86%	16,14%	0,61%
Danilo Bitinjski_VK	709	611	98	7
%	100,00%	86,18%	13,82%	0,99%

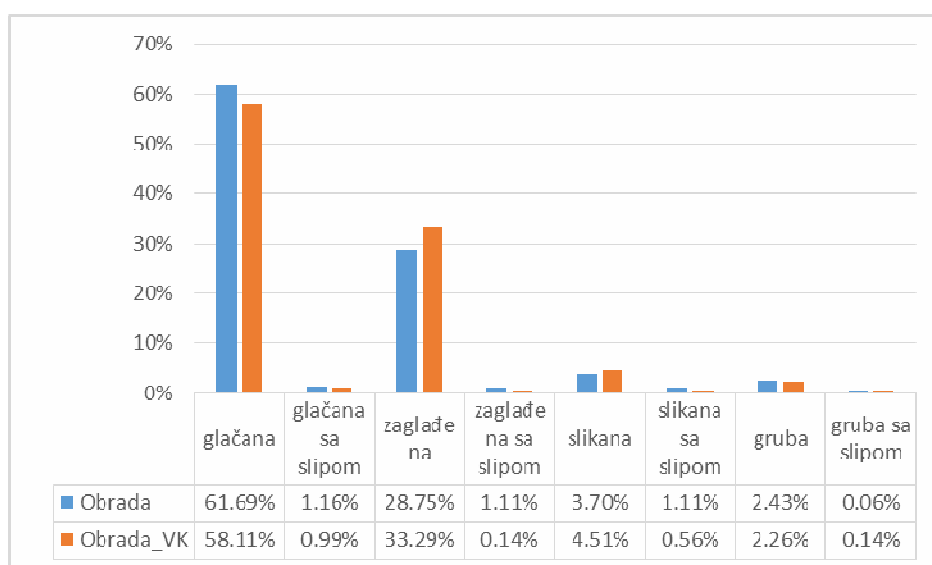
Tablica 3: Statistički prikaz obrađenih ulomaka

čini tek ~17% obrađenih ulomaka od cjelokupnog uzorka (rub, dno, ručka, ukras). Još manji broj čine ulomci kojima se mogao odrediti oblik (Tablica 3).

4.1.1. Obična (gruba) keramika

Gruba keramika je osnovna skupina, ujedno i nositelj općih svojstava kulturne slike nalazišta. Ovaj tip keramike najbliži je tipičnoj svakodnevnoj neolitičkoj keramici, izrađenoj od gline miješane s usitnjenim vapnencom, pečenoj na otvorenoj vatri (Batović 1979, 541). S obzirom na veću ili manju količinu primjesa i završnu obradu površine, u ovoj je keramici moguće napraviti finiju distinkciju koja razlikuje grublje i bolje obrađene proizvode (Vujević, Horvat 2012, 42).

Već je i Korošec (Korošec 1958, 85) uočio kako u danilskoj kulturi zapravo ne možemo govoriti o pojmu „gruba keramika“ u njegovu punom smislu, upravo zbog toga što je takva „gruba“ keramika u većini slučajeva pomno izrađena i uglačana, a u najslabijem slučaju zaglađena, te ju on niti ne svrstava pod taj pojam već pod pojam „obična keramika“ (Korošec 1958, 85). U ovom radu će se obje verzije grube keramike (neukrašene i ukrašene), radi bolje preglednosti i jasnoće voditi pod pojmom *obična keramika*.

Tablica 4: Vrste obrade danilske keramike na cjelokupnom uzorku

Najveći broj ulomaka, njih ~62% otpada na glačanu keramiku, dok ju s ~30% slijedi zaglađena, a vrlo mali broj ulomaka predstavlja tzv. gruba keramika koja je ovdje navedena pod pojmom gruba jedino jer se neznatno razlikuje po kvaliteti obrade od zaglađene (Tablica 4). Kod bolje obrađene keramike glačanje je finije, a kod grublje unutarnja je stijenka ponekad samo zaravnana. Ponekad se i obična keramika premazivala premazom na koji je nekad išao i ukras. Boja površine obične keramike najčešće dolazi u nijansama smeđe i crne, rjeđe crvene boje. Neujednačeni tonovi površine javljaju se kao posljedica različitog intenziteta pečenja, odnosno izlaganja posude vatri, a zabilježeni su na brojnim ulomcima što imaju veći ili manji kontrast boja na vanjskoj stijenci te varijacije između unutarnje i vanjske stijenke posude. Vrlo često je unutarnja stijenka svjetlijeg tona (crvenkastog i svijetlosmeđeg), a vanjska tamnijeg (smeđeg i

crnog), iako se javlja i obrnuta varijanta. Kao što je vidljivo na prikazu u tablici 5, najveći broj ulomaka pripada nekoj od

Atmosfera	Oksidacijsk o pečenje	Redukcijsk o pečenje	Nepotpuno oksidacijsk o pečenje	Redukcijsk o pečenje	Redukcijsk o pečenje	Stihijsk o pečenje
			*process pečenja prebrzo završen *u završnoj fazi zaustavljen process dimljenja	*sekundarni faktori	*dugotrajno izlaganje vatri	* presjek jedne boje, obje površine mrljaste
Broj kom.	n= 361	n= 249	n= 157	n= 555	n= 435	n= 52
Postotak	20,00%	13,80%	8,70%	30,70%	24,00%	2,90%
Broj kom._VK	n= 183	n= 96	n= 49	n= 199	n= 170	n= 12
Postotak_V K	25,80%	13,50%	6,90%	28,10%	24,00%	1,70%

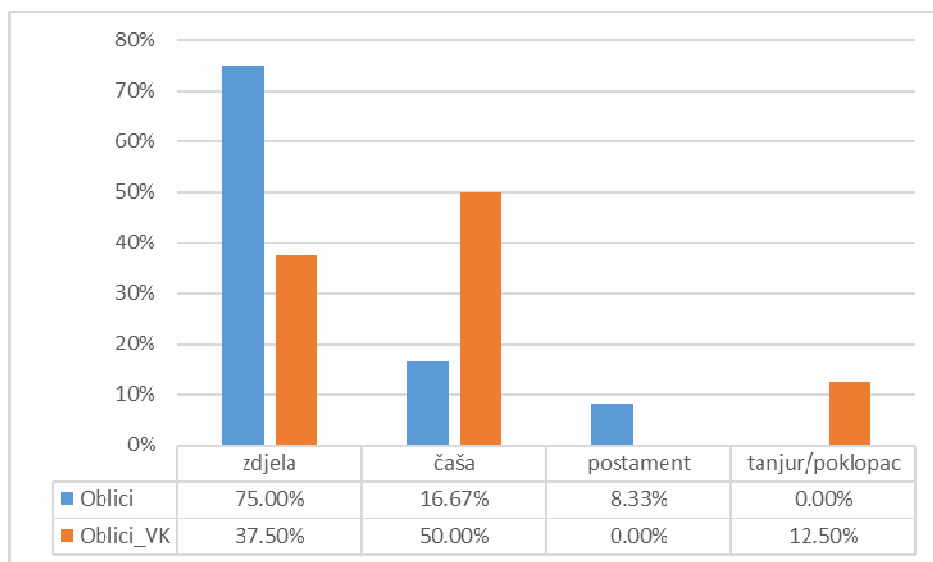
Tablica 5: atmosfera pečenja prema boji presjeka keramičkih ulomaka

redukcijskih varijanti pečenja keramike. Kod takvih primjeraka jasno je vidljivo da je cilj bio posudu prepeći s unutrašnje strane, gdje crvena boja zalazi i po koji milimetar u dubinu same stijenke posude. Suprotnost ovim primjercima je posve crna boja unutrašnjeg dijela posude, dok je vanjska intenzivno crvena. Atmosfera pečenja najvećeg broja ulomaka (30,70%) pripada sekundarnim faktorima redukcijskog pečenja koji direktno utječu na boju keramičkog ulomka, a

javljaju se kao posljedica izlaganja posude vatri prilikom kuhanja. Iako mogu nastati i kao posljedica pečenja keramike u atmosferi nepotpune oksidacije, što u pravilu ne čudi s obzirom na to da se smatra kako je obična danilska keramika pečena na otvorenom bez korištenja lončarskih peći. U većini slučajeva posude su gotovo uvijek sjajno uglačane, dok se za postizanje raznih nijansi boja posuda nisu koristile nikakve boje već različite temperature pečenja u kombinaciji s dimljenjem na slaboj vatri kako je to bio npr. slučaj kod posuda crne boje. Iako postoji određen broj potpuno oksidacijski pečenih ulomaka, ipak treba naglasiti kako je ova metoda pečenja svoj vrhunac dosegla prilikom izrade fine slikane keramike o kojoj će još biti riječi.

4.1.1.1. Oblici

Zbog velike fragmentiranosti nalaza, najvećem broju ulomaka nije bilo moguće odrediti cjeloviti oblik.

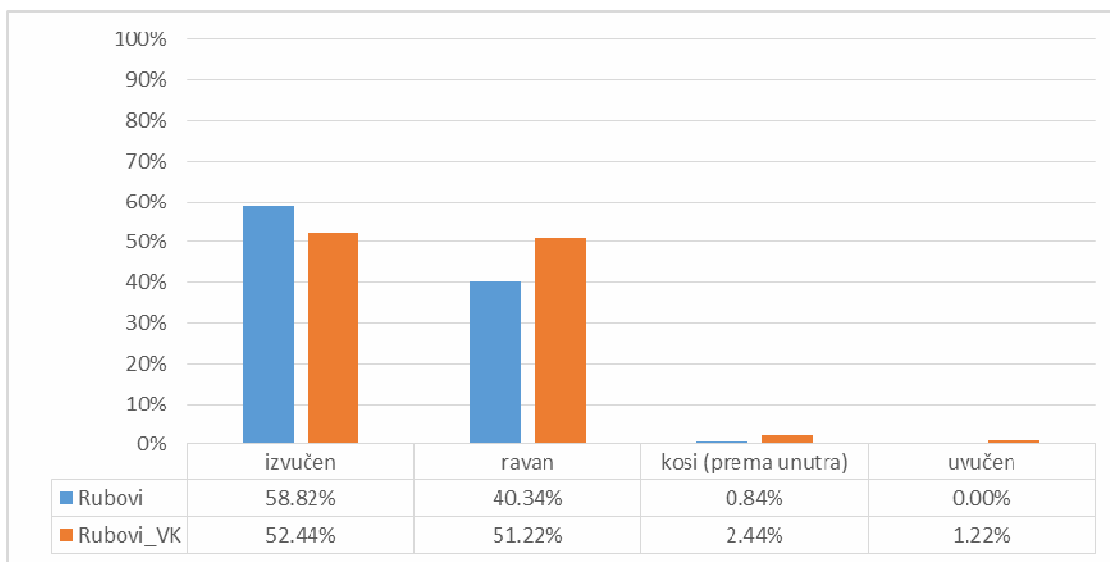
Tablica 6: Ukupna zastupljenost funkcionalnih oblika na cjelokupnom uzorku

Najveći broj oblika predstavljaju različite polukuglaste zdjele (T. I, 3; T. II, 2), zdjele oštrog profila i koničnog vrata (T. III, 1, 2) ponekad s izvučenim rubom prema unutra, dublje i pliće

bikonične posude (T. I, 4), tanjuri/poklopci (T. I, 2) dok se od čaša javljaju dva najčešća oblika, jajaste ili kuglaste (T. I, 5; T. II, 1) ili čaše cilindričnog oblika nešto izvinutim obodnom i više ili manje udubljenim vratom (T. VII, 1, 2). Od ostalih oblika pronađen je i jedan ulomak postamenta za posudu izvučenog i zaravnjenog ruba (Tablica 6)(T. I, 1).

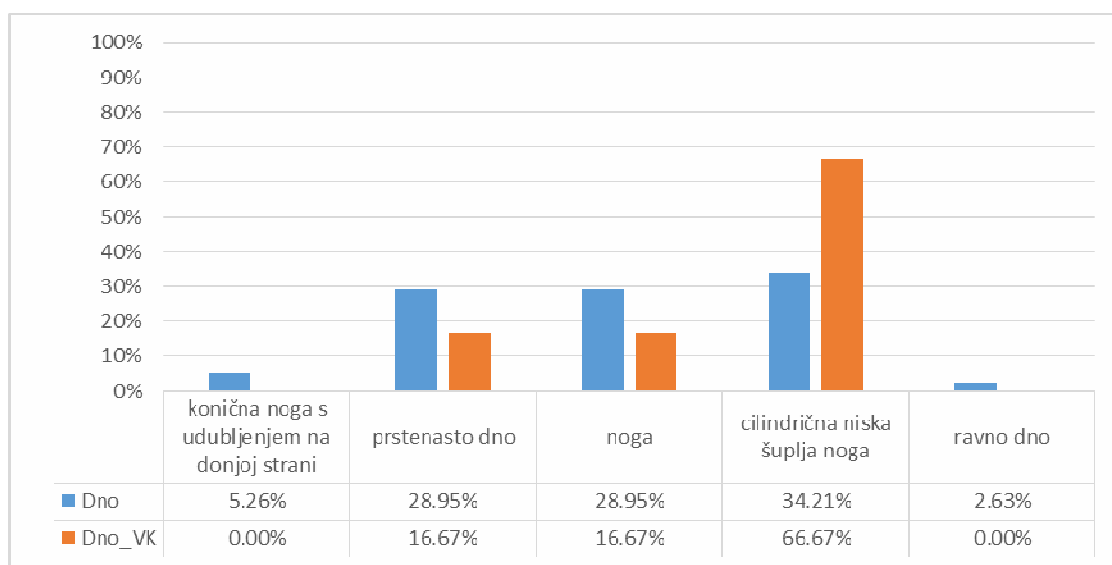
4.1.1.2. Morfološke karakteristike

Jedna od važnijih morfoloških karakteristika zasigurno je rub posude, na temelju kojeg se vrlo često određuju i sami oblici posuda što je prilikom obrade ovog materijala bilo otežano jer su rubovi toliko fragmentirani da se većini nije mogao odrediti polumjer. Prilikom obrade materijala izdvojene su četiri vrste ruba: izvučeni (T. I, 4, 5; T. II 1, 2, T. IV, 5, 6, 7), ravni (T. IV, 1, 2, 3, 4, 8; T. VI, 1, 2) kosi (prema unutra) i uvučeni. U najvećem postotku javljaju se izvučeni i ravni rub, dok se kosi i uvučeni javljaju u vrlo malom broju (Tablica 7).

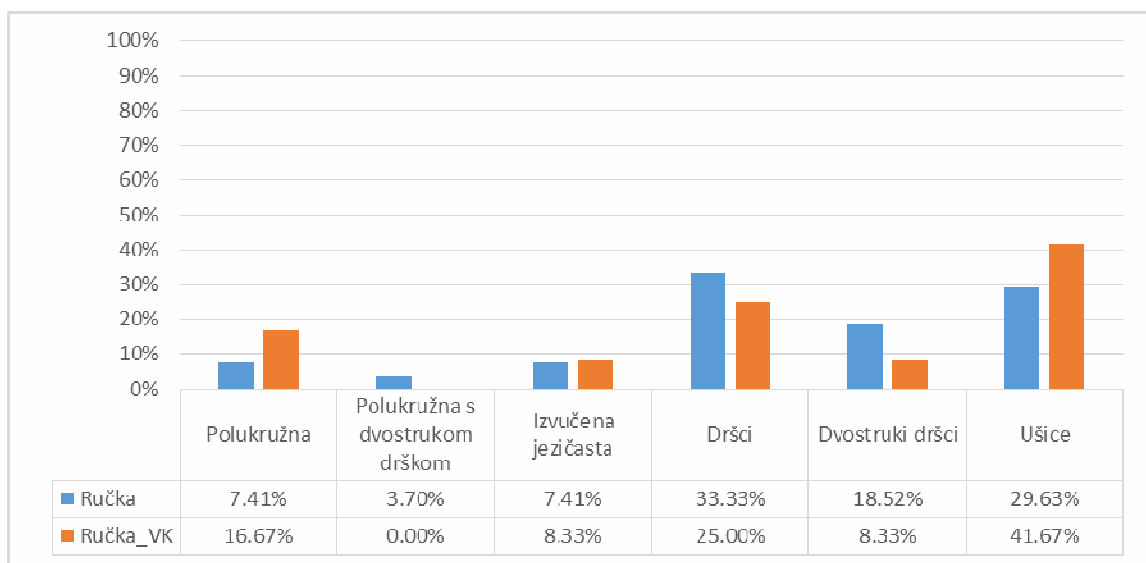
Tablica 7: Tipovi rubova na cjelokupnom uzorku

S obzirom na oblikovanost izdvojene su dvije vrste dna, ravna i prstenasta, dok se najveći broj odnosi na keramičke noge, konične s udubljenjem na donjoj strani (T. V, 3) u nešto manjem ili pak cilindrične niske šuplje noge u nešto većem broju (Tablica 8) (T. V, 1, 2). Pod kategoriju *noga* ubrojili su se i fragmentirani ulomci kojima nije bilo moguće odrediti kojem tipu noge pripadaju.

Tablica 8: Tipovi dna na cjelokupnom uzorku

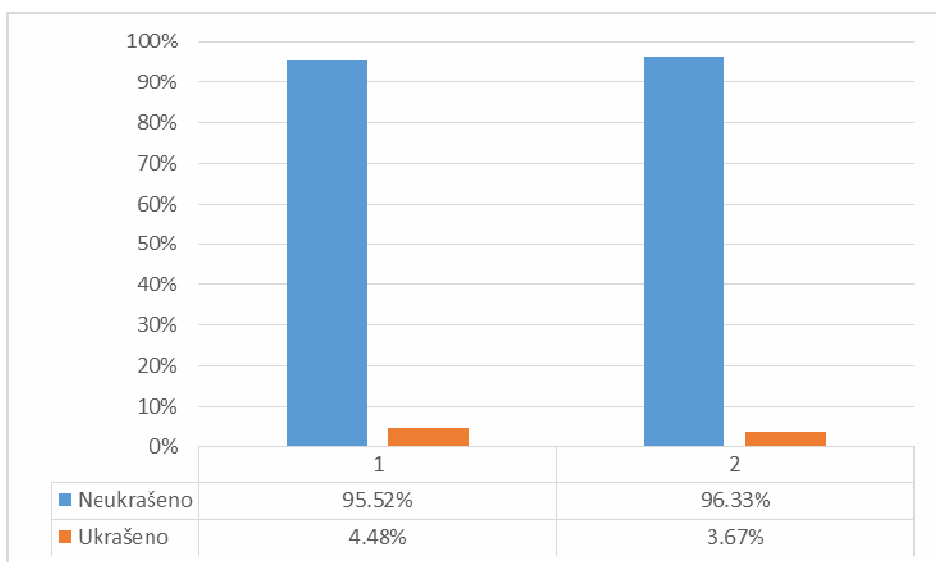
Dršci i ručke su malobrojni. Tipološki, najveći broj pripada kategoriji držaka polukružnog presjeka koji se javljaju samostalno (T. I, 5; T. II, 1; T. VI, 3, 8, 9, 10). U nešto manjem broju javljaju se dvostruki dršci polukružnog presjeka (T. IV, 9) za koje se smatra da su na nekim posudama imali praktičnu upotrebu dok se za neke smatra da su imali ornamentalni karakter. Drugu kategoriju čine ušice najčešće polukružnog presjeka okomito ili vodoravno bušene ili se javljaju u obliku probušenih rupica (T. I, 2, T. IV, 3; T. VI, 1) na samoj posudi što upućuje na to da im je jedna od funkcija bila mogućnost vješanja. Od ostalih tipičnih ručki, u vrlo malom broju javljaju se i polukružne ručke D presjeka (T. VI, 5), ponekad u kombinaciji s dvostrukim drškom (T. VI, 4), kao i izvučene jezičaste ručke (Tablica 9)(T. VI, 6).

Tablica 9: Tipovi ručki i držaka na cjelokupnom uzorku

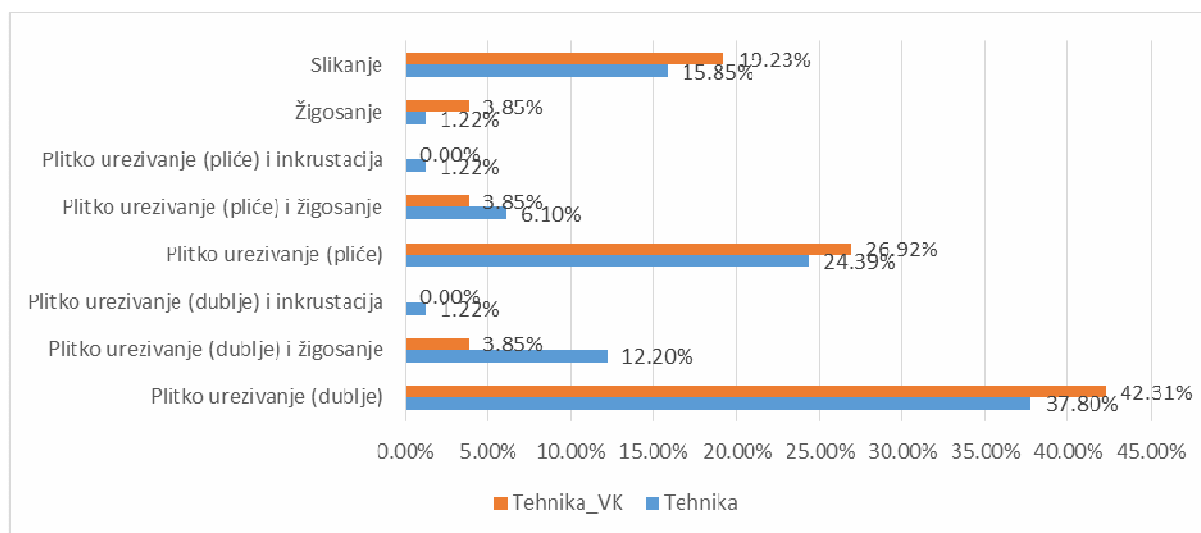
4.1.1.3. Ornamentika

Ornamentirana obična keramika ne razlikuje se od slikane samo u tehnikama izrade, već i prema načinu i motivima ukrašavanja. Premda u kvantitativnom pogledu među običnom keramikom u potpunosti dominira ona neukrašena, (više od 95%, Tablica 10), manji, ali znatno važniji udio čine ukrašeni ulomci na temelju kojih se prepoznaju tipični dekorativni elementi danilske kulture.

Tablica 10: Odnos ukrašene i neukrašene keramike na cjelokupnom uzorku

Što se tiče samih tehnika ukrašavanja treba napomenuti da se radi o dominaciji tehnike urezivanja koja je najčešća, kako inače na danilskoj keramici, tako i u ovdje obrađenom materijalu. Iako je urezivanje najzastupljenije, ipak se mogu izdvojiti različiti načini urezivanja i kombinacija tehnika koje se uz njega javljaju (Tablica 11). Svu običnu danilsku ukrašenu keramiku odlikuje tehnika plićeg urezivanja koja se može podijeliti na dublju (T. I, 3; T. VII, 1, 2, 4) i pliću (T. I, 4; T. VII, 3, 5, 6, 7) varijantu,

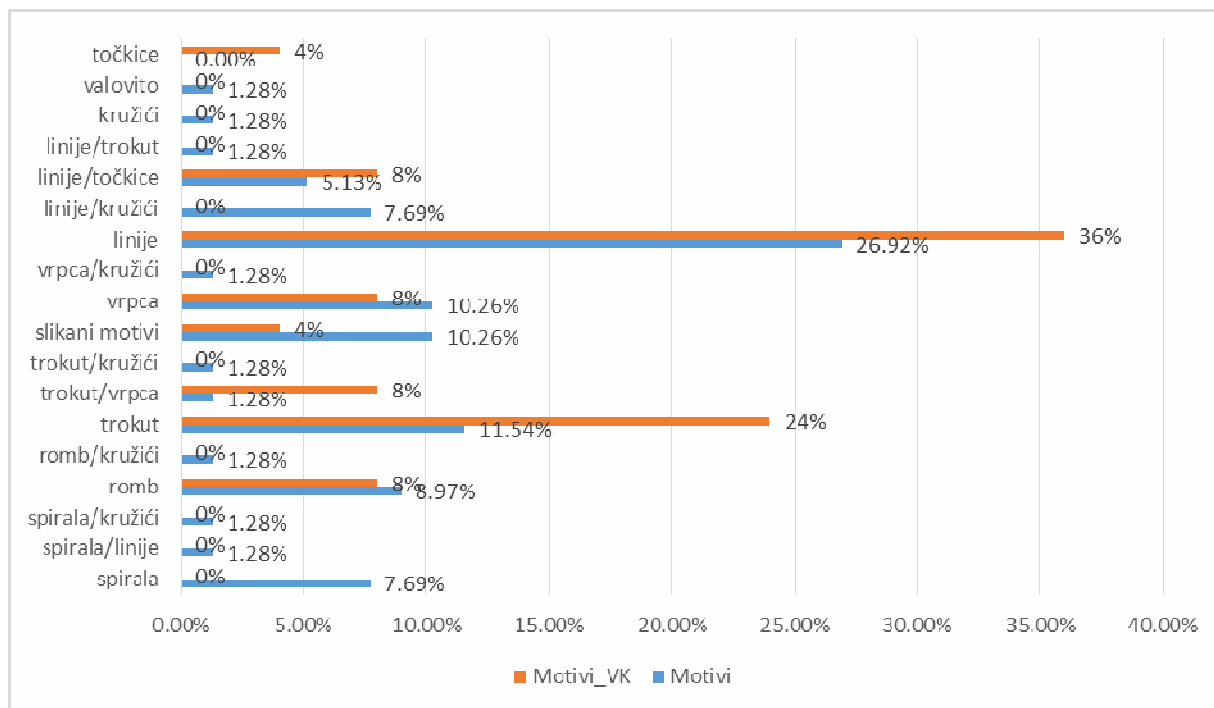

Tablica 11: Zastupljenost tehnika ukrašavanja na cjelokupnom uzorku

naravno, dubina ureza ovisi o debljini alata kojim se motiv urezuje, kao i o stanju gline (mokra, tvrda, polutvrda) (Horvat 1999, 30). Samo ukrašavanje izvodilo se dok je posuda bila još vlažna i polutvrda (tzv. *leather hard*) o čemu svjedoče i glatki rubovi ureza, dok su se motivi vrlo tankih i plitkih linija izvodili na suhoj površini (Miloglav 2016, 52). Osim što se tehnika urezivanja javlja u najvećem broju kao samostalna tehnika ukrašavanja, vrlo često dolazi u kombinaciji s još ponekom, najčešće žigosanjem/ubadanjem ili u manjoj mjeri s inkrustacijom (Tablica 11). Kod tehnike žigosanja najčešće se javljaju dva osnovna tipa čija je tehnika izrade jednaka, dok se jedino razlikuju prema instrumentu kojim se ukras izvodi, točkasti ukras (T. VIII, 3) izvodio se tankim šiljastim instrumentom, dok se motiv kružića (T. VIII, 1, 2) dobivao nekom vrstom

slamke. Ovaj tip ukrasa nikad se ne javlja samostalno već služi za popunjavanje praznog prostora unutar ili okolo glavnog motiva. Iako je inkrustacija na danilskoj keramici relativno česta, gdje crvena prednjači nad bijelom, analizom i pregledom ovog keramičkog materijala utvrđena je tek na nekoliko ulomaka na kojima dolazi u kombinaciji s tehnikom urezivanja.

Motivi koji krase danilsku keramiku vrlo su brojni i raznoliki te stoga i ne čudi što ju se ubraja u najbolje ornamentike u neolitiku našega prostora. Gotovo jednaki motivi javljaju se i na tzv. kultnim psudama, uz jednu razliku, ukoliko je kultna posuda ukrašena, ukrašena je cijela površina posude, dok se kod ostale ukrašene obične keramike ukras ograničava na pojedine dijelove posude na kojima se izvodi motiv sve dok prostor nije njime u potpunosti prekriven. Same motive možemo razvrstati na pravolinijske i na krivolinijske, dok poneki predstavljaju kombinaciju i jednih i drugih. Gotovo se uvijek na jednoj posudi nalazi jedan motiv, iako negdje postoji i kombinacija dva, bilo u vodoravnom ili okomitom smjeru, ovaj slučaj se odnosi na već spomenutu kombinaciju gdje uz glavni motiv imamo i sporedni čija je funkcija popunjavanje praznog prostora (ubodi, kružići i sl.). Pravolinijski motivi mnogo su više zastupljeni od krivolinijskih, a najčešći su različiti trokuti, meandroidni motivi, rombovi (T. I, 3; T. VII, 5; T. VIII, 5, 6), cik-cak motivi (T. VIII, 7) i sl. od kojih je motiv trokuta (T. I, 4; T. VII, 6, 7; T. VIII, 8) najčešći (Tablica 12). Većina navedenih pravolinijskih motiva javlja se u više kombinacija, kao prazni elementi, šrafirani ili ispunjeni ubodima u horizontalnim i vertikalnim nizovima.

Tablica 12: Učestalost pojave određenog motiva ili kombinacije motiva

Ponekad se kao poseban ornament javljaju cik-cak vrpce kod kojih tjeme završava rombovima, trokutima ili u slučaju ovog materijala, polukrugovima (T. VII, 2). Uz klasične pravolinijske motive vrlo često se javlja i motiv vrpce (T. VII, 3), koja u ovom slučaju ne predstavlja samostalan ukras, već služi za popunjavanje praznog prostora oko glavnog ukrasa. Kako je vidljivo i u tablici 12, vrlo često dolazi u kombinaciji s tehnikom žigosanih točkica (T. VIII, 3) ili kružića (T. VIII, 1, 2). Kod krivolinijskih motiva najčešće se javlja motiv spirale, koja dolazi samostalno ili u kombinaciji sa žigosanim elementima kružića ili točkica (T. VII, 1, 4; T. VIII, 4). S obzirom na visoku fragmentiranost keramičkih ulomaka koji su analizirani, na većini ulomaka nije bilo moguće utvrditi granice rasprostiranja samih motiva jer se najveći broj prisutnih motiva javlja kao samostalni i smještajno neodredivi dio tijela posude. Međutim, možemo odrediti gornju granicu rasprostiranja motiva koji, kako i tablica 13 pokazuje, najčešće počinju ispod ruba posude, a sudeći prema motivima prisutnima na malom dijelu ostalih dijelova posuda može se zaključiti kako im je donja granica vjerojatno bila na truhu posude (T. I, 4; T. VII, 6, 7). Motivi se najčešće javljaju na vanjskoj stijenci posude iako je zabilježeno i nekoliko ulomaka s motivima na unutarnjoj stijenci posude.

Smještaj motiva	n=	%	n=_VK	%_VK
Ispod ruba	20	22,47	8	25,81
Prijelaz u rame posude	1	1,12	-	-
Prijelaz iz ramena u tijelo posude	1	1,12	-	-
Trbuh	1	1,12	-	-
Tijelo posude	60	67,42	19	61,29
Vanjska i unutarnja strana	1	1,12	-	-
Unutarnja strana	2	2,25	2	6,45
Prijelaz iz ramena u trbuh	2	2,25	1	3,23
Noga	1	1,12	-	-
UKUPNO	89	100	31	100

Tablica 13: Smještaj motiva na posudama na cjelokupnom uzorku

4.1.2. Fina slikana keramika

Ova keramika danilske kulture ne razlikuje se od ostale samo prema tehnici izrade, već se razlikuje donekle i po svojim oblicima i ornamentici, te će se zbog nabrojenih razloga biti posebno obrađena. Iako se javlja u svim slojevima danilske kulture, javlja se u relativno malom

postotku u odnosu na običnu keramiku, svega ~4% u Danilu Bitinju, dok je na drugim lokalitetima zastupljena u manjim postotcima kao npr. 1.5% u Pokrovniku (Teoh, McClure, Podrug 2014, 352). Kemijska analiza koju je napravio Korošec (Korošec 1958, 40) potvrdila je kako se ova keramika po svom sastavu razlikuje od ostale obične keramike nađene na lokalitetu.

4.1.2.1. Atmosfera pečenja

Slikana keramika se od obične razlikuje i po intenzitetu pečenja. Već je spomenuto da se obična keramika javlja u rasponima od sivocrne do crne boje, uz manji broj smeđecrvene i crvene. Ova keramika bez izuzetka je u osnovi crveno (oksidacijski) pečena, dok pojedini primjerci imaju više bjeličastu, a ponekad i gotovo ljubičastu boju. Ovo posuđe uvijek je podjednako pečeno što je i vidljivo prema jednakim tonovima vanjske i unutarnje stijenke, kao i presjeka. Ulomci ove keramike dosta su porozni, vrlo lako upijaju vlagu i vodu te im je tekstura vrlo krhka i pod jačim pritiskom se drobe, razlog tome vjerojatno leži u načinu pečenja samih posuda.

Teoh, McClure i Podrug pokušali su rekonstruirati lanac operacija za izradu fine slikane keramike te smatraju da se sastojao od sljedećih koraka: prvi korak je usitnjavanje, nakon čega slijedi proces dugotrajnog namakanja gline u vodi kako bi se uklonili veći minerali iz glinene smjese. Da bi se povećala plastičnost gline kao i njezine toplinske karakteristike za pečenje, primjesa se treba dobro samljeti i prosijati. Nakon toga bi se glinena smjesa trebala formirati u željeni oblik i staviti na sušenje. Zatim bi se posuda premazala premazom (slipom) i pustila da se osuši, nakon čega bi se pristupilo oslikavanju posude. Takva oslikana i osušena posuda stavljala bi se na pečenje ili u otvorenu jamu ili u peć na otprilike 900°C u oksidacijskim uvjetima (Teoh, McClure, Podrug 2014, 353). Određeni autori smatraju da su za postizanje visoke temperature i uvjeta pečenja u kojima se posude peku bez direktne izloženosti vatri potrebne peći (Korošec 1958, 40; Spataro 2002, 190), dok drugi autori smatraju da se cijeli postupak pečenja slikane keramike mogao odraditi u jami na otvorenom (Rice 1987, 156; Teoh, McClure, Podrug 2014,

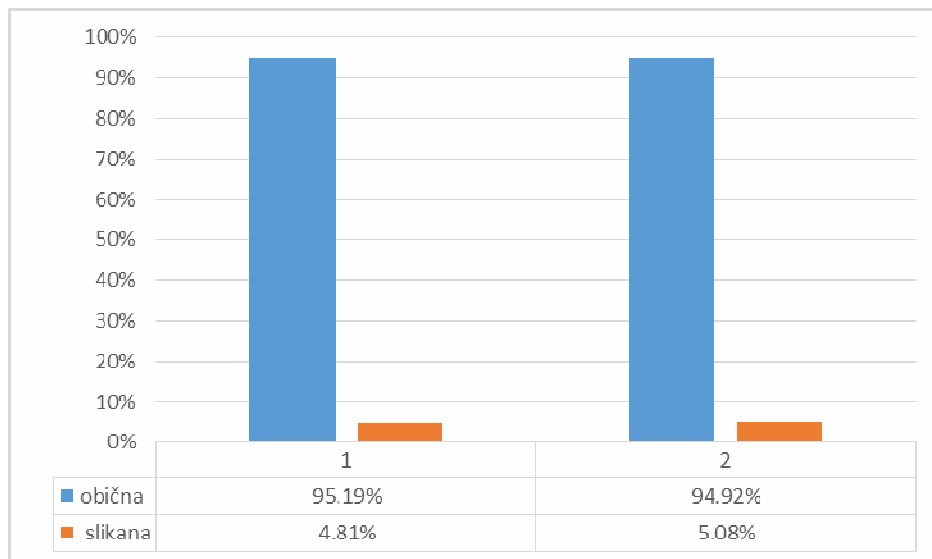
353), što se i čini vjerojatnijim s obzirom da još niti jedna peć u sklopu danilske kulture nije identificirana. Peći se definitivno nisu upotrebljavale prilikom pečenja obične danilske keramike o čemu svjedoče i same stijenke posuda na kojima su vidljivi različiti intenziteti pečenja, odnosno, različito djelovanje neposredne vatre na same posude. Svi ulomci slikane keramike bili su mehanički uglačani, ali nikada sjajno uglačani. Razlog tome je što se nisu glačale prije pečenja, kako je bio slučaj kod obične glačane keramike, a s druge strane je i razlog u suviše snažnom intenzitetu pečenja. Naime, takve se posude nakon pečenja više nisu niti mogle sjajno uglačati jer im se površina pod većim pritiskom drobila. Iako se fina slikana keramika javlja u jako malom broju u odnosu na tipičnu običnu danilsku keramiku na lokalitetima, rezultati ¹⁴C analize na uzorcima iz Pokrovnika govore nam da je prisutna već u razdoblju ranoga neolitika (McClure et al. 2014, 1032). Još više začuđuje činjenica da se u sloju ranog neolitika javlja fina slikana keramika dok tipične danilske keramike uopće nema (McClure et al. 2014, 1035). U Pokrovniku se fina slikana keramika javlja u arheološkim slojevima datiranim u razdoblje 5700 - 5500 cal BC, ali postaje puno češća nakon ~5200 cal BC (McClure et al. 2014, 1035). Fina slikana keramika prisutna je u svim slojevima analiziranim u Danilu Bitinju što pokazuje kako se ovaj tip keramike javlja u srednjoj Dalmaciji ~5300 cal BC (McClure et al. 2014, 1035). Ovaj podatak u suprotnosti je s drugim dijelovima jadranske obale gdje se fina slikana keramika javlja nešto kasnije ~5200 - 4800 cal BC (McClure et al. 2014, 1035). Iako pojava fine slikane keramike tako rano u Pokrovniku iznenađuje, ona se vrlo često preklapa s kulturom impresso-keramike u istočnoj Italiji, počevši već od ranog 6. tisućljeća BC (McClure et al. 2014, 1035).

4.1.2.2. Oblici

S obzirom na vrlo mali postotak fine slikane keramike, kao i na veliku fragmentiranost ulomaka ove keramike bilo je nemoguće odrediti konkretne oblike posuda. Tek se na nekoliko dijagnostičkih ulomaka oštrog prijelaza iz vrata u trbuh posude može zaključiti o postojanju bikoniteta na nekim posudama ove keramike.

4.1.2.3. Morfološke karakteristike

Kako je već vidljivo prema tablici 14, na ulomke slikane keramike otpada tek ~5% cjelokupnog obrađenog materijala.

Tablica 14: Odnos zastupljenosti obične i slikane keramike

Što se tiče analiziranog materijala i morfoloških karakteristika ovog tipa keramike, možemo reći kako se one javljaju dosta rijetko. Kada govorimo o ručkama i drščima fine slikane keramike treba napomenuti kako se u ovom obrađenom materijalu javljaju na malom broju ulomaka, izdvojene su tek dvije ušice polukružnog presjeka od kojih je jedna okomito bušena (T. IX, 2), te jedna izvučena ručka (T. VI, 7) (Tablica 15), nekoliko s probušenom rupicom (T. VI, 2, 11) dok niti jedno dno posude fine slikane keramike nije prepoznato. Kada govorimo o rubovima posuda ove keramike, treba naglasiti da oni u najvećoj mjeri dolaze u obliku ravnog ruba (T. IX, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7) iako se u manjem broju javlja i izvučeni rub (Tablica 15).

	Danilo Bitinj	Danilo Bitinj_VK
ravan rub (kom.)	16	1
izvučeni rub (kom.)	-	4
ušica (kom.)	2	-
izvučena ručka (kom.)	1	-

Tablica 15: Tipovi rubova i ručki fine slikane keramike

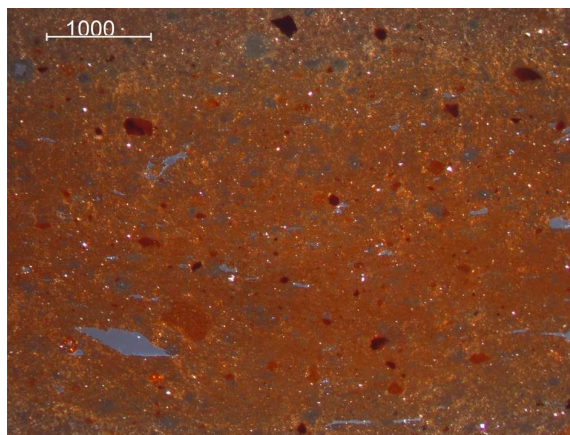
4.1.2.4. Ornamentika

Ornamenti na ovoj vrsti slikane keramike izvedeni su isključivo slikanjem i ne dolaze u kombinaciji s drugim tehnikama kako je to slučaj kod obične keramike. Vrlo često su ornamenti izvedeni na prije premazanoj bijeloj podlozi na kojoj se izvode ornamenti, najčešće u vidu raznih horizontalnih, vertikalnih ili kosih linija, koje se javljaju samostalno ili u snopovima dok se niti jedan drugi konkretni motiv nije mogao izdvojiti (T. IX, 7b; T. X, 1-9) (Tablica 12). Iako se najčešće radi o motivima slikanja u jednoj boji, najčešće crnoj/sivoj, postoji nekoliko ulomaka na kojima je vidljiva kombinacija više boja poput crvene bijele i plave, crvene i žute i sl (T. X, 1, 2, 4).

4.1.3. Mineraloško-petrografska analiza danilske keramike

Analize keramike koje je radila M. Spataro 2002. godine u prvome su se redu odnosile na proučavanje pojave keramike, načina proizvodnje i detektiranje proizvodnih centara na području zapadnog i istočnog Jadrana u razdoblju neolitika. Prilikom istraživanja korištene su tri metode mineraloško-petrografske analize: mikroskopija izbrusaka (*Thin section analyses*), rendgenska difrakcija u prahu, (XRD, *X-ray defraction*) i metoda pretražnim elektronskim mikroskopom u kombinaciji s energetske disperzivnom analizom rendgenskim zrakama (SEM-EDS, *Scanning electron microscope-energy dispersive spectrometry*) (Spataro 2002, 9). S tipološko/stilističkog

gledišta, obična keramika s lokaliteta Danilo Bitinj i Smilčić pokazuje mnogo sličnosti (npr. ukrasni motivi, oblici posuda) dok se isto ne može tvrditi za finu slikanu keramiku zbog njezine velike fragmentiranosti (Spataro 2002, 195). S mikroskopskog gledišta, struktura pojedinih uzoraka s oba lokaliteta vrlo je slična, bogati su željezom s primjesama finog kvarca, kružnim fragmentima vapnenca i obilnim primjesama mrvljenog kalcita (Slika 2) (Spataro 2002, 195).

Slika 3: Mikroskopija izbruska fine slikane keramike s lokaliteta Danilo Bitinj (Spataro 2017, 66).

Pretpostavlja se da su lončari znali da kalcitna primjesa ne reagira dobro na visokim temperaturama (višima od 850°C) jer bi to dovelo do pucanja i ljuštenja keramičke površine (Spataro 2017, 73). SEM-EDS rezultati govore u prilog lokalne keramičke proizvodnje: uzorak iz Danila pokazao je veći postotak kalcijevog oksida nego onaj u Smilčiću koji pokazuje viši postotak magnezija i silicija, kalijevog karbonata i željeznih oksida, što bi, barem za Smilčić, potvrdilo teoriju o lokalnoj proizvodnji jer je sličan sastav keramičkog materijala prisutan i u ranijoj impressokeramičkoj, i kasnijoj hvarskoj fazi (Spataro 2002, 195). Jedino se za finu slikanu keramiku, čija je mikrostruktura na oba lokaliteta gotovo jednaka, uz minimalne razlike u količini prisutnih željeznih oksida, misli da se sirovina prikupljala iz istog izvora, odnosno da je bila proizvedena u regionalnom proizvodnom centru, a ne lokalno (Spataro 2002, 195). U prilog ovoj tezi govore nam i rezultati SEM-EDS analize koji pokazuju visoke postotke magnezija, kalija, silicija i željeznih oksida (Spataro 2002, 188), kao i gotovo jednaka mikrostruktura i tehnika proizvodnje fine slikane keramike na sjevernotalijanskim lokalitetima Fangigola i Fiorano Modenese (Spataro 2002, 188). Spataro smatra da bi regionalni centar mogao biti u Smilčiću zbog iznimno velikih sličnosti uzoraka fine slikane keramike prisutnih u danilskoj i hvarskoj fazi naseljavanja (Spataro 2002, 190). S obzirom na velike sličnosti u strukturi

keramičkog materijala s lokaliteta Smilčić, Danilo Bitinj, Fiorano Modenese i Fagnigola, ne može se isključiti mogućnost da je keramika s ovih lokaliteta bila razmjenjivana ili da se njome trgovalo između istočnog i zapadnog Jadrana (Spataro 2002, 190). Iako se vrlo često u literaturi danilska fina slikana keramika smatrala uvozom iz talijanske Ripoli kulture, na temelju velikih razlika u keramičkim oblicima i motivima ukrašavanja, ali i na temelju novih radiokarbonskih datuma danilske kulture koja je starija od ripolske 300-500 godina, pokazuje se da ta poveznica nije točna (Spataro 2002, 189). Smatra se da velika sličnost ova dva stila upućuje na intenzivne društvene veze i kulturološke utjecaje između istočne i zapadne jadranske obale tijekom razdoblja srednjeg neolitika (Teoh, McClure, Podrug 2014, 352). Teoh, McClure i Podrug 2014. godine proveli su makrovizualnu i petrografsku analizu uzoraka fine slikane keramike s lokaliteta Danilo Bitinj, Pokrovnik, Krivače i Smilčić s ciljem dobivanja podataka vezanih uz njezinu lokanu/regionalnu proizvodnju. Makrovizualna analiza pokazala je kako se jedino u Pokrovniku u potpunosti javlja fina slikana keramika dok se na ostalim lokalitetima uz nju javlja i tzv. gruba slikana keramika (Teoh, McClure, Podrug 2014, 355). Na temelju rezultata dobivenih PCA (*Principal components analysis*) analizom zaključilo se kako se slikana keramika iz Smilčića, Pokrovnika i Danila Bitinja proizvodila lokalno (Teoh, McClure, Podrug 2014, 355-356). Već je spomenuto kako se za izradu fine slikane keramike koristila sirovina bogata kalcijem, željezom, kalijem i manganom iako razlozi odabira upravo ove sirovine nisu još sasvim jasni. Glina bogata kalcijem nije idealna za kuhanje jer se kalcijev oksid raspada na visokim temperaturama, s ovim podatkom se možda može povezati i razlog zašto na finoj slikanoj keramici nemamo tragove gorenja od kuhanja, pa se zbog toga i pretpostavlja da je takvo posuđe služilo ili za skaldištenje ili kao posuđe za jelo (Teoh, McClure, Podrug 2014, 356). Jedna od mogućih teorija odabira upravo ove sirovine mogla bi biti povezana i s bojom samih posuda, koje uz najčešću narančastu (željezni oksidi) mogu biti i svijetlo ružičaste, žućkaste i bijele boje (kalcijevi oksidi) (Teoh, McClure, Podrug 2014, 356). Rezultati dobiveni XRD analizom ukazuju na visoke temperature pečenja fine slikane keramike (850-900°C), što je potvrđeno prisutnošću diopsida i wollastonita koji se javljaju nakon raspadanja kalcita (600-900°C) (Teoh, McClure, Podrug 2014, 356). Fina slikana keramika važna nam je iz nekoliko razloga, ova relativno zahtjevna proizvodnja keramike predstavlja potpuni zaokret od ranijeg razdoblja proizvodnje keramike (impressokeramičke kulture) na istom području. Razlikuje se od većine proizvedene keramike u istom razdoblju u tehnologiji i ukrasnom stilu, a također ima i vidljive paralele duž cijelog

Jadrana. Upravo se zbog ovih razloga smatra da je fina slikana keramika morala imati funkcionalnu, društvenu ili ritualnu ulogu koja je trajala 500 godina među poljodjelcima na Jadranu (Teoh, McClure, Podrug 2014, 357). S obzirom na relativno velike razlike u proizvodnji obične i fine slikane keramike neki autori (Spataro 2017, 75) smatraju kako je znanje o izradi i proizvodnji fine slikane keramike pripadalo manjoj, odabranoj (elitnoj) skupini pojedinaca.

4.1.4. Zoomorfne posude na četiri noge

Pod ovim pojmom misli se na najpoznatiju posudu danilske kulture, tzv. danilski riton. Prilikom obrade materijala nađeni su i dijelovi ritona, točnije, jedna polukružna ručka nepravilno trokutastog presjeka (T. XI, 2) i jedna ukrašena noga ritona s dijelom recipijenta (T. XI, 1a, 1b). Noga ritona (Inv. br. 708) otkrivena je u drugom otkopnom sloju u proširenju sonde 2, 2A. Noga je dosta robusna, redukcijski pečena i glačana te ukrašena plitko urezanim motivima spirale dok je ostatak slobodnog prostora šrafiran crticama. Ovalna noga se prema dnu stepenasto sužava u papak koji je neukrašen. Na dubini od 50 centimetara u S-1 pronađena je ručka ritona (Inv. br. 694), nepravilno trokutastog presjeka, dosta je robusna, smeđe boje, glačana i neukrašena.

Tipični danilski riton sastoji se od tri osnovne komponente: robusne, u presjeku nepravilno trokutaste ručke, nakošenog plitkog recipijenta i četiri ovalne noge. Upravo zbog svog izgleda i nakošenog recipijenta koji nije podoban za držanje tekućine ili hrane većina autora pripisuje mu neku simboličku funkciju. Ukrašavanju ritona posvećena je naročita pažnja i ne postoje dva jednako ukrašena primjerka. Tehnika ukrašavanja koja se najčešće koristi je urezivanje u kombinaciji s inkrustacijom, dok unutrašnjost recipijenta može biti premazana crvenom bojom koja se nanosi nakon pečenja (tzv. *crusted* slikanje) (Podrug 2008, 22-23). Osim u Danilu Bitinju ulomci ritona pronađeni su i na drugim lokalitetima danilske kulture: Pokrovnik, Krivače, Mratovo, Smilčić, Barice, na lokalitetima u Istri i itd. (Brusić 2008, 56, Podrug 2008, 23, Vujević, Horvat 2012, 48, Batović 1979, 559, Mendušić 1993, 24, Korošec, Korošec 1974, 14, Zlatunić 2011, 90). Novija istraživanja na lokalitetu Crno vrilo kod Zadra donijela su nam nalaze fragmenata ritona u završnom sloju impressokeramičke kulture što bi ipak sugeriralo lokalni nastanak ritona na četiri noge te ga vezalo uz područje istočnog Jadrana (Marijanović 2007, 58).

Značenje i uloga ritona u svakodnevnom životu neolitičkih ljudi bilo je, i još uvijek je, pitanje na koje su brojni autori pokušali dati konačan odgovor. Većina autora veže ga uz određene kultne aktivnosti, poput predmeta u koji se stavljala obredna žeravica (Dujmović 1951, 74), prikaz ženskog tijela ispod struka (Korošec 1958, 57), kao inkarnacija Božice vezane uz kultove vode (Gimbutas 1996, 114, 125) ili kao obredne svjetiljke (Batović 1979, 560). Zasad nema nikakvih dokazanih tragova gorenja ulja u recipijentu, stoga se ova posljednja teorija može odbaciti (Zlatunić 2004 (2002), 116). Borivoj Čović na riton gleda kao na kozmičku majku čiji je najvažniji dio crveno bojeni recipijent koji predstavlja simboličku maternicu koja daje život (Čović 1976, 23). Slaviša Perić na osnovi nogu koje vidi kao vime/sise raznih životinja ritone veže uz stočarski kult (Perić 1996, 4-17). D. Mlekuž smatra da su se ritoni ritualno razbijali prilikom obavljanja raznih društvenih svečanosti poput rođenja, brakova ili smrti (Mlekuž 2007, 62). Najdalje u opisivanju funkcije i značenja ritona otišao je Omer Rak koji na riton gleda kao kozmičko sjedinjenje muških (masivna ručka/nebeski svod/rogovi) i ženkih (crveni recipijent/maternica/zemlja) elemenata (Rak 2008, 152). Marijanović smatra da ritoni nisu bili unaprijed određeni sadržajem samo jednog kulta ili samo jedne ideje, već se njihova ritualna funkcija mogla svaki put prilagođavati određenoj religijskoj praksi (Marijanović 2007, 62). Prema Marijanoviću, riton je za neolitičke zajednice jadranskog područja imao isto ono značenje koje je za istodobne neolitičke zajednice na drugim područjima imala antropomorfna plastika (Marijanović 2007, 62). Unatoč ovim brojnim tumačenjima, pitanje značenja i funkcije ritona i dalje ostaje neodgovoreno. S obzirom da su ritoni nalaženi u različitim kontekstima (u naseljima, kućama, jamama, špiljama i sl.) može se zaključiti kako upotreba ritona nije vezana uz određeno mjesto, već uz određeno događanje (Podrug 2008, 30).

4.1.5. Antropomorfna plastika

Iako je antropomorfna plastika relativno rijetka u kontekstu danilske kulture, sporadično se pojavljuje. Jedna takva glava figurice pronađena i 1992. na lokalitetu Danilo Bitinj na području označenom kao vatrište što može upućivati na neku simboličku vrijednost. Glava figurice (Inv. br. 20199) (T. XII, 1) je što se tiče izrade vrlo jednostavna, okrugla spljoštena glavica, s prednje strane kao da je stisnuta s dva prsta što je formiralo udubine u koje su urezane po dvije kose crte sa svake strane, koje bi mogle predstavljati stilizirane oči, dok bi središnji greben predstavljao stilizirani nos. Pronalazak u vatrištu može se tumačiti ili kao otpadak koji je izgubio svoj prvobitni simbolički smisao ili kao dio određenog rituala razbijanja figura za koji se smatra da je bio relativno čest i raširen običaj kako u neolitiku tako i u kasnijim razdobljima.

Na području Europe i Bliskoga istoka pronađen je iznimno velik broj neolitičkih antropomorfnih figurica od pečene gline. U manjoj su mjeri zastupljene figurice muškaraca, dok prikazi žene nadmoćno prevladavaju. Najčešće su tumačeni kao idoli, shematizirane slike ženskog božanstva, te je upravo učestalost ovakvih nalaza pružila argumentaciju za teoriju o vjerovanju u Veliku božicu (Podrug 2008, 36). Iako antropomorfnih keramičkih figurica ima u kontekstu danilske kulture, njihov broj je iznimno malen u usporedbi s drugim neolitičkim kulturama u okolici. Na lokalitetu Danilo Bitinj pronađena je figurica koja prikazuje golo žensko tijelo od bokova naniže. Njezin gornji dio nije odlomljen nego sedlasto zaglađen pa nije jasno radi li se ovdje o namjernom polovičnom prikazu ili je figurica služila kao postament za neku posudu (Podrug 2008, 37). Druga figurica pronađena na Pokrovniku, prikazana je u sjedećem položaju s desnom rukom među nogama, što upućuje na to da je svrha figurice bilo veličanje plodnosti žene (Brusić 2008, 57). I na ostalom dijelu prostora koje su naseljavale kulture impresso keramike, danilska i hvarska, poznat je malen broj ženskih figurica (Smilčić, Benkovac, Lisičići, te pećinska nalazišta Gudnja, Markova, Grapčeva i Ravlića pećina) (Podrug 2008, 37).

Zaključak

U ovom diplomskom radu obrađena je keramička građa danilske kulture sa zaštitnog iskopavanja lokaliteta Danilo Bitinj iz 1992. godine. Podatci za izradu klasifikacije keramičkog materijala dobiveni su prikupljanjem kvalitativnih i kvantitativnih podataka iz cjelokupnog uzorka te su obrađeni uz pomoć deskriptivne statistike u *SPSS* programu. Osim podataka dobivenih na temelju materijala iz iskopanih sondi i njihovih proširenja, u obzir je ušao i materijal prikupljen izvan konteksta koji je obrađivan zasebno. Keramička građa podijeljena je u dvije glavne skupine: običnu (grubu) keramiku i finu slikanu keramiku. Obična keramika koja je ujedno i nositelj općih svojstava danilske kulture, predstavlja najveći broj obrađenih ulomaka. Dijeli ju se na neukrašenu i ukrašenu. Običnu keramiku čini ~95% obrađenih ulomaka dok na finu slikanu keramiku otpada ~5% što je približan omjer zabilježen i na drugim lokalitetima danilske kulture. Obična keramika izrađena je od gline miješane s usitnjenim vapnencom, pečena na otvorenoj vatri najčešće u redukcijskim uvjetima što je i razlog zašto ova keramika najčešće dolazi u nijansama smeđe, sive i crne boje. Najveći broj ulomaka ove keramike je glačan ili zaglađen, dok se tipična gruba keramika javlja u vrlo malom broju. Zbog velike fragmentiranosti materijala bilo je moguće izdvojiti tek nekoliko osnovnih oblika od kojih su najčešće različite polukuglaste zdjele, tanjuri/poklopci, zdjele oštrog profila i koničnog vrata, dublje i pliće bikonične posude te jajaste ili kuglaste čaše i postament za posude. Što se tiče morfoloških karakteristika, može se reći da se u najvećem broju javljaju posude s izvučenim i ravnim rubom, ravnog ili prstenastog dna, a ponekad i s cilindričnom šupljom nogom. Relativno rijetko javljaju se ručke i dršci na posudama koji su najčešće smješteni na trbuhu posude iako postoje i primjeri s probušenim drščima ispod ruba posude. Ukrasi na običnoj keramici najčešće se izvode tehnikom urezivanja u kombinaciji s tehnikom žigosanja. Od motiva više su zastupljeni pravolinijski (trokut, meandar, romb i sl.) a od krivolinijskih spirala. Većina motiva javlja se u više kombinacija, kao prazni elementi, šrafirani ili obrubljeni žigosanim motivima točaka ili kružića.

Fina slikana keramika nešto je što se potpuno razlikuje od obične keramike u svakom pogledu, počevši od samog prikupljanja i vađenja gline različitog kemijskog sastava od gline za izradu obične keramike, pa do pripreme glinene smjese koja se tretirala na poseban način namakanjem u vodi kako bi se uklonile krupnije primjese vapnenca i koja se isključivo pekla u

oksidacijskoj atmosferi što je dalo svijetle tonove keramike koji su, ovisno o sastavu smjese, najčešće narančaste, a ponekad bijele i ružičaste boje. Autori su i dalje podijeljeni oko samog načina pečenja ove keramike, dok jedni zastupaju tezu da se pekla u pećima, drugi smatraju da se mogla peći i bez korištenja peći u jamama na otvorenom. Na finoj slikanoj keramici nema mrljastih tragova na stijenkama posuda, što ukazuje na to da se pekla na ujednačenoj temperaturi te se ostavljala da se do kraja ohladi, to je vidljivo i po ujednačenim tonovima na vanjskim i unutarnjim stijenkama posuda, kao i na presjeku. Ova činjenica također govori u prilog tome da se ova keramika nije koristila za kuhanje na otvorenom ognjištu jer niti na jednom ulomku nema tragova gorenja, što bi ukazivalo da joj je funkcija bila najvjerojatnije za skladištenje sirovih ili već skuhanih namirnica. Visoka temperatura pečenja dokazana XRD analizom ($\sim 900^{\circ}\text{C}$), ali i tretiranje fine slikane keramike, bila je jedan od razloga zašto određeni autori smatraju da se ona pekla u pećima, iako se visoka temperatura prema drugim autorima može postići i bez postojanja peći. Potonjima u prilog ide i činjenica da još niti na jednom lokalitetu danilske kulture nije pronađena peć. Ipak, nedvojbeno je da se fina slikana keramika tretirala na puno sofisticiraniji način od obične, pa i ne čudi kad neki autori (Spataro 2017, 75), predlažu postojanje određene elite unutar zajednice koja je bila specijalizirana isključivo za njezinu proizvodnju. Brojne analize (SEM-EDS, PCA) rađene za finu slikanu keramiku pokazale su kako se radi o lokalnoj proizvodnji, a ne uvozu keramike, odnosno, smatra se kako se fina slikana keramika proizvodila u jednom proizvodnom centru smještenom najvjerojatnije u Smilčiću.

Morfološke karakteristike fine slikane keramike analizirane u ovom radu prilično su oskudne zbog iznimne poroznosti i fragmentiranosti ulomaka. Određivi ulomci najčešće su ravnog ruba uz poneki izvučeni, ručke i dršci javljaju se relativno rijetko, dok niti jedno dno nije prepoznato. Ornamenti na ovoj keramici izvide se isključivo slikanjem, najčešće se na premazanoj bijeloj podlozi izvide pravolinijski motivi (snopovi linija) u raznim smjerovima. Fina slikana keramika važna je zbog nekoliko razloga, ova relativno zahtjevna proizvodnja keramike predstavlja potpuni zaokret od ranijeg razdoblja proizvodnje keramike (impresokeramičke kulture) na istom području. Smatra se da je ona trebala imati funkcionalnu, društvenu ili ritualnu ulogu koja je trajala 500 godina među poljodjelicima na Jadranu (Teoh, McClure, Podrug 2014, 357). Od ostalih keramičkih izrađevina izdvojena je najpoznatija zoomorfna posuda na četiri noge tzv. riton čiji se dijelovi (ručka, noga) javljaju i u ovom

keramičkom skupu nalaza. Iako postoje brojne teorije, od kojih su neke navedene u gornjem tekstu, o samom značenju i funkciji ritona, autor ovog rada u najvećoj mjeri slaže se s onom Marijanovića (Marijanović 2007, 62) koji govori da ritoni nisu bili unaprijed određeni sadržajem jednog kulta ili samo jedne ideje, već se njihova ritualna funkcija mogla svaki put prilagođavati određenoj religijskoj praksi. Iako je antropomorfna plastika rijetka u kontekstu danilske kulture, ona se sporadično javlja. Tako je kao dio ovog materijala pronađena i glava figurice s po dva ureza sa svake strane lica koje na sredini presijeca hrbat u obliku nosa. Zanimljivost i značajnost ove figurice nije toliko u njezinom pronalasku koliko je zbog konteksta u kojem je pronađena, vatrištu. Upravo bi se iz tog razloga mogla interpretirati ili kao otpad ili kao dio rituala u kojem je razbijanje figurice ili njezinog određenog dijela tijela imalo glavnu ulogu. Što se tiče same izrade, ali i usporedbom s drugim pronađenim figuricama danilske kulture, može se reći da joj se prilikom izrade nije posvetila naročita pažnja. Cijela glava je tek ovlaš oblikovana dok dvije paralelne linije sa svake strane nosa predstavljaju oči. Ovakva praksa izrade zapravo začuđuje u usporedbi s ostalim keramičkim nalazima danilske kulture na temelju kojeg se vidi da su danilski lončari imali znanje i sposobnost oblikovanja i ukrašavanja keramičkih proizvoda gdje se čak i najobičnijoj neukrašenoj keramici posvećivala određena pažnja prilikom izrade.

Rezultati provedene analize vode nas do zaključka da se ovdje radi o tipičnom keramičkom materijalu danilske kulture. Ovakva analiza definitivno ne bi trebala označavati kraj istraživanja već početak, gdje bi se interdisciplinarnim pristupom, kao i suvremenim analizama mogli dobiti konkretniji podatci vezani uz svrhu i namjenu korištenja keramičkog materijala (npr. analiza lipida).

Literatura

Batović 1962,

Batović Š, Neolitsko naselje u Smilčiću, *Diadora* 2, Zadar, 1962, 31-107.

Batović 1975,

Batović, Š, Odnos jadranskog primorja prema području jugoistočnih Alpa u neolitu i eneolitu. *Arheološki vestnik* 26, Ljubljana, 1975, 62-127.

Batović 1979,

Batović, Š, Jadranska zona, u: *Praistorija jugoslovenskih zemalja II*, Sarajevo, 1979.

Batović 2004,

Batović, Š, U osvit povijesti: od starijega kamenog doba do Liburna. // *Zbornik odabranih radova II*, Zadar, 2004, 919-947.

Brajković, Krnčević, Podrug 2013,

Brajković T, Krnčević Ž, Podrug E, *Arheološki vodič po Danilu*, Šibenik, 2013.

Brusić 2008,

Brusić, Z, *Pokrovnik, naselje iz neolitika*, Šbenik, 2008.

Čović 1976,

Čović, B, *Od Butmira do Ilira*, Sarajevo, 1976.

Dujmović 1952,

Dujmović, F, Neolitska obredna posuda iz Danila u Dalmaciji, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 54, Split, 1952, 73-75.

Faber, Zaninović 1963,

Faber, A, Zaninović, M, Danilo, Šibenik – praistorijsko i antičko naselje i neokorpoli, *Arheološki pregled* 5, Beograd, 1963, 103-105.

Fadem et. al. 2009,

Fadem, C.M, Smith, J.R, Moore, A, Mendušić, M, Pedologic analysis of the Danilo Bitinj Site, Central Dalmatia, Croatia, *Catena* 78, 2009, 181-184.

Filipčić 1992,

Filipčić A, Neolitsko naselje Danilo kod Šibenika i razina Jadranskog mora, *Hrvatski geografski glasnik* 54, Zagreb, 33-44.

Govedarica 1989,

Govedarica, B, *Rano brončano doba na području istočnog Jadrana*, Sarajevo, 1989.

Gimbutas 1996,

Gimbutas, M, *The Goddesses and Gods of old Europe: 6500-3500 BC. Myths and Cult Images*, London, 1996.

Horvat, M, *Keramika. Tehnologija keramike, tipologija lončenine, keramični arhiv*, Ljubljana, 1999.

Karavanić et al. 2015,

Karavanić, I, Vukosavljević, N, Šošić Klindžić, R, Težak-Gregl, T, Halamić, J, Bošnjak Botica, T, Nahod, B., *Pojmovnik kamenog doba*, Zagreb, 2015.

Korošec 1952,

Korošec, J, Nova neolitska kulturna grupa na području Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 54, Split, 1952, 90-119.

Korošec 1957,

Korošec, J, Stražbenica v Danilu pri Šibeniku, *Arheološki vestnik* 8/1, Ljubljana, 1957, 48-64.

Korošec 1958,

Korošec, J, *Neolitska naseobina u Danilu Bitinju*: Rezultati istraživanja u 1953. godini, Zagreb, 1958.

Korošec 1959,

Korošec J, Prehistorijski željeznodobni keramički nalazi na Gradini u Danilu kraj Šibenika, *Ljetopis JAZU* 63, Zagreb, 1959, 214-225.

Korošec, Korošec 1974,

Korošec, J, Korošec, P, Bribir i njegova okolica u prapovijesno doba, *Diadora* 7, Zadar, 5-33.

Krnčević, Krnčević 1994,

Krnčević K, Krnčević Ž, *Bibliografija arheoloških radova šibenskoga područja*, Šibenik, 1994.

Magaš, Blaće 2010,

Magaš, D, Blaće, A, Geomorfološka obilježja Danilskog polja kod Šibenika kao osnova historijsko-geografskog razvitka, *Geoadria* 15/1, Zagreb, 2010, 5-29.

Marguš, Mengušić, Moore 2005,

Marguš, D, Mengušić, M, Moore, A, Danilo Bitinjski – Školjkaši, *Obavijesti hrvatskog arheološkog društva*, Br. 3, God. 37., Zagreb, 2005, 56-61.

Marijanović 2007,

Marijanović, B, Kulni riton s Crnog vrila – prilog problematici kulnih ritona u neolitiku istočnog Jadrana, *Situla* 44, 2007, 57-68.

Marijanović 2009,

Marijanović, B, *Crno vrilo 1*, Zadar, 2009.

Marijanović 2012,

Marijanović, B, Barice – Naselje danilske kulture u Benkovcu, *Archaeologia adriatica* 6, 2012, 1-30.

McClure et al. 2014,

McClure, S.B, Podrug, E, Moore, A, Culleton, B.J, Kennett D.J, AMS ¹⁴C chronology and ceramic sequences of early farmers in the eastern Adriatic, *Radiocarbon* 56, Nr. 3, 2014, 1019-1038.

Mendušić 1992,

Mendušić, M, *Danilo-Bitinj*: dnevnik istraživanja, Šibenik, 1992.

Mendušić 1993,

Mendušić, M, Danilo Gornje – zaštitno istraživanje, *Obavijesti hrvatskog arheološkog društva*, br. 2, god. XXV/93, Zagreb, 1993, 22-25.

Mendušić 1998,

Mendušić, M, Neolitička naselja na šibensko-drniškom području, *Izdanja hrvatskog arheološkog društva* 19, 1998, . 47-62.

Mendušić 2000,

Mendušić, M, Istraživanje prapovijesnog tumula na lokalitetu Ulnovac na Danilu, *Obavijesti hrvatskog arheološkog društva* 32/1, Zagreb, 2000, 35-37.

Mendušić 2005,

Mendušić, M, Danilo – Bitinj. *Hrvatski arheološki godišnjak*, 1/2004, 207-208.

Miloglav 2016,

Miloglav, I, *Keramika u arheologiji – Lončarsvo vučedolske kulture na vinkovačkom području*. Vinkovci – Zagreb, 2016.

Mlekuž 2007,

Mlekuž, D, „Sheep are your mother“: rytha and the interspecies politics in the Neolithic of the eastern Adriatic, *Documenta Praehistorica* 34, 2007, 267-280.

Mommsen 1873,

Mommsen, T, *Corpus inscriptionum Latinarum III: inscriptiones Asiae, provinciarum Europe Graecarum, Illyrici Latinae*, Berlin, 1873, 364.

Moore, Mendišić 2004,

Moore, A, Mendišić, M, The development of farming in the Adriatic basin: New research at Danilo in Dalmatia, *Obavijesti hrvatskog arheološkog društva* 36, 2004, 33-34.

Moore et al. 2007a,

Moore A, Mendišić M, Smith J, Podrug E, Project „Early Farming in Dalmatia“: Danilo Bitinje 2004-2005, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 40, No.1, 2007, 15-24.

Moore et al. 2007b,

Moore, A, Smith J, Mendišić, M, Zaninović, J, Podrug, E, Project „Early farming in Dalmatia“: Pokrovnik 2006, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 40, No. 1, 2007, 25-34.

Novak 2004,

Novak, G, *Prošlost Dalmacije: Od najstarijih vremena do Kandijskog rata*, Sv.1, Split, 2004.

Pedišić 1999.-2000.,

Pedišić I, Sanacijsko-konzervatorski zahvati i najnoviji rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja u Danilu, *Opuscula archaeologica* 23-24, Zagreb, 1999.-2000., 521-527.

Pedišić 2004,

Pedišić, I, Nastavak sanacijsko-konzervatorskih radova na kompleksu rimske gradske vile (Stari šematorij) na Danilu, *Obavijesti hrvatskog arheološkog društva* 36/1, Zagreb, 2004, 118-123.

Pedišić, Zaninović 2007,

Pedišić, I, Zaninović, M, Rimska kamena urna iz Ridera – Danila Gornjeg kraj Šibenika, *Arheološki radovi i rasprave* 15, Zagreb, 2007, 7-13.

Perić 1996,

Perić, S, Kult-Rhythone der neolitischen Viehzüchter der Balkanhalbinsel, *Starinar* 47, 1996, 4-17.

Podrug 2008,

Podrug, E, Prapovijest, u: *Arheološki tragovi kultova i religija na šibenskom području*, Šibenik, 2008.

Podrug 2012,

Podrug, E, Neolitički nepokretni nalazi na šibenskom području, *Diadora* 26/27, 2012, 185-212.

Podrug 2013,

Podrug E, Prapovijest, u: *Arheološki vodič po Danilu*, Šibenik, 2013.

Rak 2008,

Rak, O, *Danilski riton*, Šibenik, 2008.

Rendić-Miočević 1989,

Rendić-Miočević, D, *Iliri i antički svijet*, Split, 1989.

Rice 1987,

Rice, P.M, *Pottery analysis: a sourcebook*, Chicago, 1987.

Spataro 2002,

Spataro, M, *The first farming communities of the Adriatic: Pottery production and circulation in the early and middle neolithic*, Trst, 2002.

Spataro 2017,

Spataro, M, Innovation and regionalism in the Middle/Late Neolithic of south-eastern Europe (ca. 5,500-4,500 cal. BC): a ceramic perspective, u: *Materias a Pensar: Raw materials acquisition*

and processing in Early Neolithic pottery productions. Ur. Burnez-Lanotte, L., Pariz, 2017, 61-80.

Teoh, McClure, Podrug 2014,

Teoh, L.M, McClure S.B, Podrug, E, Macroscopic, petrographic and XRD analysis of Middle Neolithic *figulina* pottery from central Dalmatia, *Journal of Archaeological Science* 50 (2014), 350-358.

Vujević, Horvat 2012,

Vujević, D, Horvat, K, Kulturna slika danilskog naselja na Baricama, *Archaeologia adriatica* 6, Zadar, 2012, 31-65.

Zlatović 1884,

Zlatović, S, Latinske starine na Danilu, *Viestnik Hrvatskoga arkeološkoga društva* 6, br. 3, Zagreb, 65-71.

Zlatović 1870,

Zlatović, S, Danilo, *Viestnik Narodnoga zemaljskoga muzeja* 1, Zagreb, 1870, 154-161.

Zlatunić 2004 (2002),

Zatunić, R, Arheološka interpretacija i rekonstrukcija načina života u neolitičkom razdoblju Istre, *Histria archaeologica* 33, 2004 (2002), 5-143.

Zlatunić 2011,

Zlatunić R, Neolitički kulni keramički predmeti na području Istre, *Histria archaeologica* 42, 2011, 87-136.

Prilozi

Slike

Slika 1: Istraživanja u Danilu Bitinju 1992.g., autor Mengušć, M., arhiv Muzeja grada Šibenika.

Slika 2: Danilo Bitinj (preuzeto iz: Podrug 2013, 45).

Slika 3: Tlocrt soni (preuzeto iz: Mengušić 1993, 23).

Slika 4: Mikroskopija izbruska fine slikane keramike (preuzeto iz: Spataro 2017, 66).

Tablice

Tablica 1 – 15: prema obrađenim podacima izradio Ante Vrljac

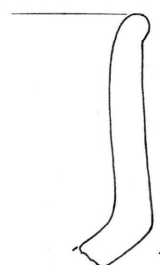
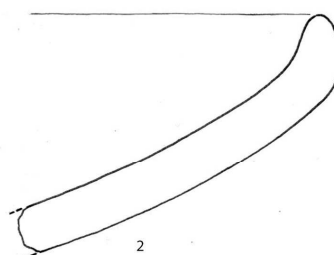
Table

Table I, II, III: obode nacrtala Martina Rončević, fotografirao Ante Vrljac

Table IV, VI, IX, X: fotografirao Ante Vrljac

Table V, VII, VIII, XI, XII: nacrtala Martina Rončević

T.I

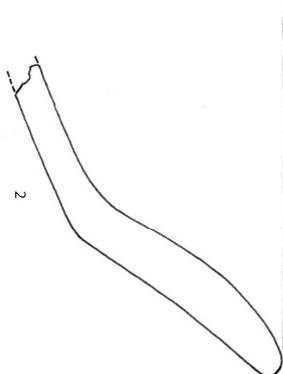
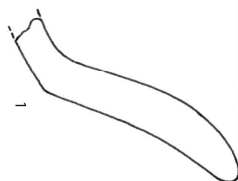
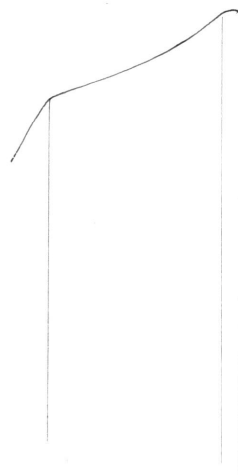

1 5

T. II

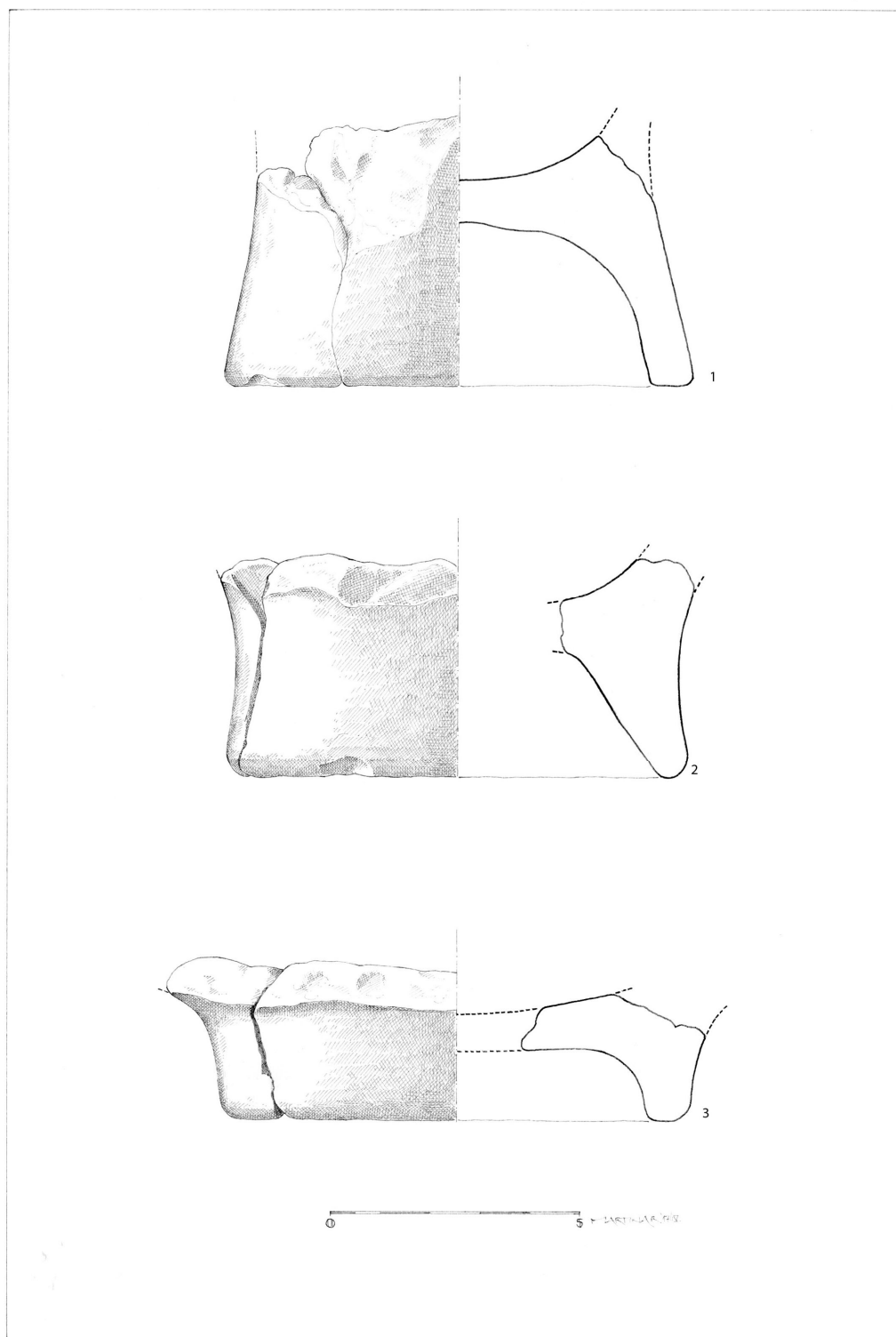

T. III

T. IV

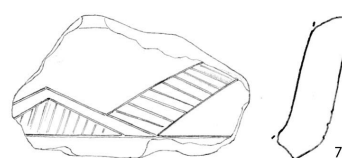
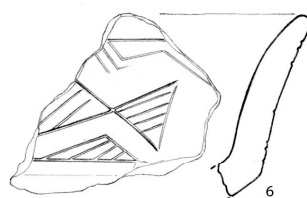
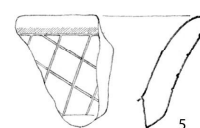
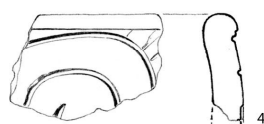
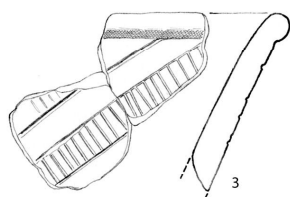
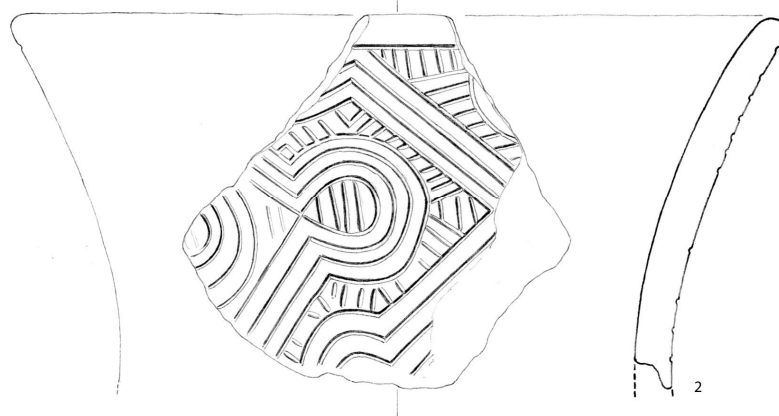
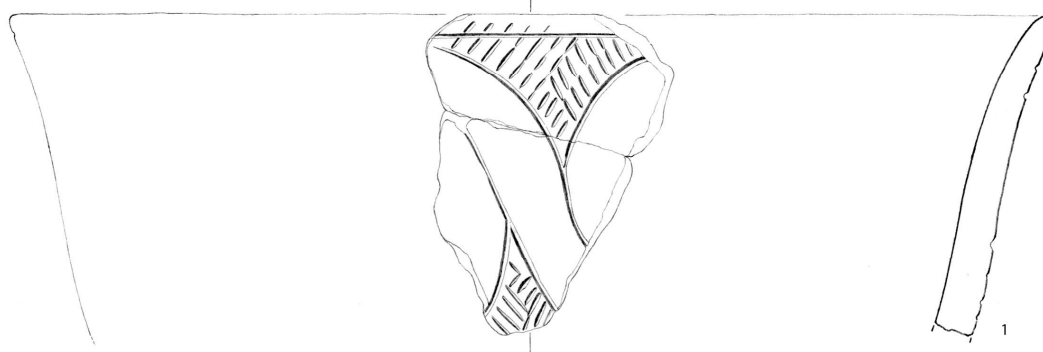

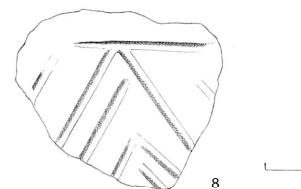
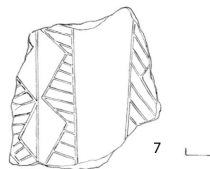
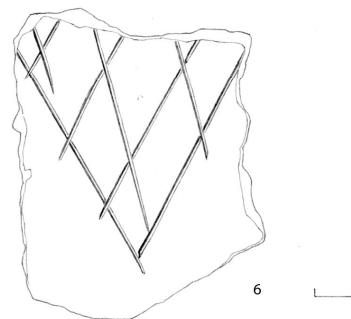
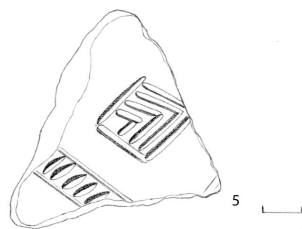
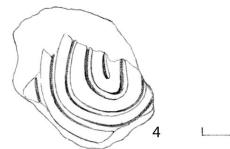
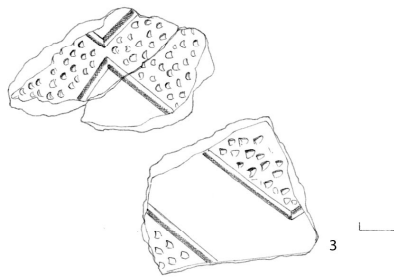
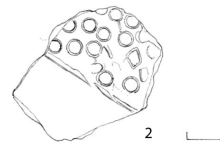
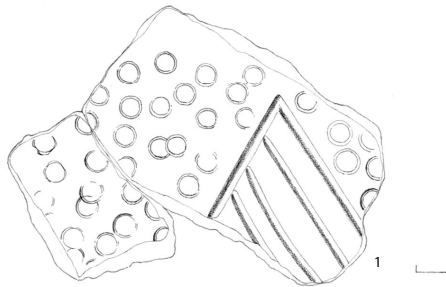
T. VI

T. VII

0 5 METERS

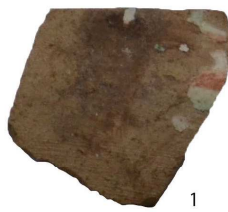

0 5 MARTINA R. 19/02

T.IX

T.X

1

2

3

4

5

6

7

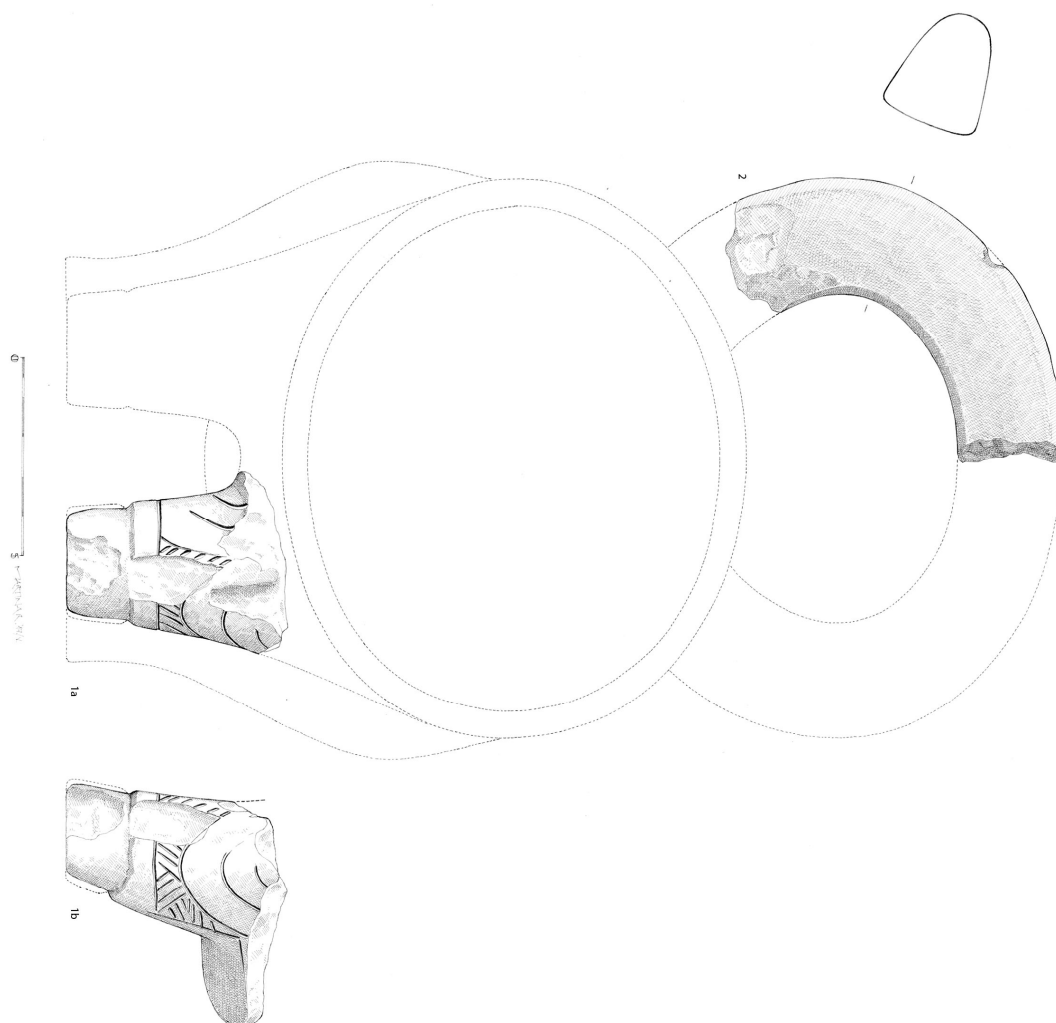
8

9

T. XI

T. XII

